

ფილოსოფოსი

სოკრატი

ტფილისი

სტამბა მ. შარაძისა და ამხანაგობისა, ნიკოლოზის ქ. № 21

1899

ფილოსოფოსი სოკრატი.

სოკრატი იყო ბერძენთა ტომისა და დაიბადა ქალაქს ათინაში. მამა მისი ქვის ოსტატი იყო, დედა-კი – ბებია ქალი.

– დედა ჩემიო, – იტყოდა ხოლმე სოკრატი, თავისის ხელობით მშობიარე ქალთ ეხმარებოდა; მეც ჩემის სწავლითა, დაკვირვებით და გამოცდილებით მინდა დავეხმარო როგორმე ხალხს.

მამამ სოკრატს ჯერ თავისი ხელობა დაასწავლა, მერმე სასწავლებელში მიაბარა და უმაღლესი სწავლაც დაამთვრებინა. იმ დროს ათინაში ერთი უსწავლელი კაციც არ მოიძებნებოდა და მრავალ-გვარი სასწავლებელიც იყო დაარსებული. იყო ისეთი სასწავლებელიც, სადაც ღარიბებს გარედ, ქვიშაზე ჩხირებით აწერინებდნენ და ისე ასწავლიდნენ წერა-კითხვას.

სოკრატი პატარაობითვე ყველაფერში ნიჭიერი იყო. სწავლაშიაც დიდი ნიჭი და ხალისი გამოიჩინა. სწავლა რომ გაათავა, გადაიკითხა ყველა საუკეთესო ნაწერები და სახლში დაბრუნდა. სახლში ისევ ქვის მთლელობას მიჰყო ხელი და დიდის ხალისითაც მუშაობდა. მხოლოდ მუშაობის დროს ღრმად

დაფიქრება იცოდა.

– 4 –

ეს ფიქრი-კი ის იყო, რომ რასაც ჩვე-
ნში ასწავლიან, ყველაფერი ვისწავლე და ის-
კი ვერ გავიგე, თუ კაცმა როგორ უნდა იცხოვ-
როსო. ჩემთვისაც და სხვებისთვისაც უფრო ამისი
გაგება და შეტყობაა საჭირო და სასარგებლო. იმის-
თანა რასმესაც ვსწავლობთ, რომელიც არაფერში
გამოგვადგება. აი თუნდ რომ გავიგოთ, ცაზე
რამდენი ვარსკვლავია და ზღვაში რამდენი წვეთი, რა
შეგვემატება ამითი? ყველანი თავის სიკეთესა ვართ
მოწადინებულნი და სიკეთის მაგიერ უფრო ბო-
როტს ვამთხვევთ ჩვენს თავსვე. ეს იმიტომ, რომ
არ ვიცით, რა არის კეთილი და ნამდვილად სასარ-
გებლო კაცისათვის. აი, მე ხომ ნასწავლი ვარ და
რომ მკითხონ, კაცმა როგორ უნა იცხოვროსო,
ვერაფერს ვერ ვუპასუხებ. ჩემის წავლით მხოლოდ
ის შევიგნე, რომ ჩვენი ამოდენი სწავლა სულ უქ-
მი და უნაყოფო ყოფილა. სანამ ვისწავლიდი რასმე,
ჩემი თავი დიდ მცოდნედ მიმაჩნდა, ეხლაკი დავრ-
წმუნდი, რომ არაფერი მცოდნია.

– სასწავლებელში მეუბნებოდნენ, რომ ადა-
მიანი ღმერთებმა გააჩინაო და ვინც იმათ ნებისად
იცხოვრებს, იმათგან ჯილდოს მიიღებსო, ხოლო ვინც
არა, – დაისჯებაო. მერე როგორს ცხოვრებას თხოუ-
ლობენ ჩვენგან ღმერთები?

ბერძნები იმ დროს მრავალს ღმერთებს აღია-
რებდნენ. ერთს უწოდებდნენ ცისას და ყველაზე
უფროსად მიაჩნდათ, მეორეს – ზღვისას, მესამეს – ქა-

– 5 –

რისას, მეოთხეს – მთვარისას, მეხუთეს – ომისას და
მეექვსეს – შვებისა და სიხარულისას. აღიარებდნენ

აგრეთვე ქალ-ღმერთებსაც; მაგალითად ქალ-ღმერთას სიბრძნისას, მიწის მოსავლისას, ხელთ-საქმისას და სხვას. იმათი წერილი ამბობდა, რომ ეს ღმერთები ისე სცხოვრობენ, როგორც ქვეყანაზე ადამიანები; ერთმანეთს მტრობენ და ხალხსაც ემტერებიანო. ისიც ეწერა, რომ ერთმა მათგანმა, სახელად ზევსმა, თავისი მამა ციდან ჯოჯოხეთში გადმოაგდო და თვითონ გამეფდაო. ერთხელ თავისს ცოლსაც-კი წაეჩხუბა და მოატყუაო.

– არაო, – სთქვა სოკრატმა, – მაგათ ღმერთობისა არა ეტყობათ რა; ისეთი სუსტნი ყოფილან, როგორც ჩვენ. მათგან კაცი ვერაფერს სიკეთეს ვერ ისწავლის, რადგან თვითონვე უკუღმართობენ და უსამართლოდ იქცევიან. ნამდვილი და ჭეშმარიტი ღმერთი თვითონვე უნდა იყოს მართალი და წმიდა, რომ კაცმა იმისაგან ისწავლოს სიმართლე და წესიერი ცხოვრებაო.

სოკრატმა დაუწყო ძიება ამისთანა ღმერთს; რამდენიმე წელიწადი თავს მოსვენებას არ აძლევდა; იძიებდა და იკვლევდა ჭეშმარიტს ღმერთს და რასაც ეძებდა, ჰპოვა კიდეც და აი როგორ: ჭეშმარიტი ღვთის ძიების დროს სოკრატი ყურს უგდებდა სინდისსა და იმის რჩევას. როცა რისამე გაკეთება უნდოდა, ჯერ სინდისს დაეკითხებოდა და თუ მოუწონებდა, მხოლოდ მაშინ გააკეთებდა. სოკრატმა

– 6 –

დიდხანს მისდია ამ გვარს სინდისის რჩევას და ბოლოს დარწმუნდა კიდეც, რომ იგი ერთად ერთი უაყუარი მრჩეველია კაცისა ყველაფერს საქმეში.

– ეს ხმა, – სთქვა სოკრატმა, – ყველაფერს კარგს მირჩევს და მასწავლის. მასწავლის სწორსა და სამართლიანს ცხოვრებას. მერე ვისი უნდა იყოს ეს ხმა? მევე ხომ არ ველაპარაკები ჩემს თავს? ცხადია, რომ აქ სხვა ვინმე მელაპარაკება და მირჩევს, და აი

სწორედ ეს უნდა იყოს ჭეშმარიტი ღმერთიც. ამ ხმამ ყველაფერს მიმახვდინა; გამაგებინა ისიც, თუ როგორ უნდა იცხოვროს კაცმა. მხოლოდ არ კმარა, რომ მარტო მე ვიცოდე, საჭიროა სხვებსაც გაუზიარო. ძნელიც არ არის, ყველას შეუძლია მისწვდეს და გაიგოს. დიდს სიკეთესაც შესძენს ადამიანს ამისი შეტყობა და გაგება. კაცმა ავისა და კარგის გარჩევა იცოდეს, ცუდი შეიძულოს და კარგი შეითვისოს, ამაზე უკეთესი რაღა იქნება!

სოკრატმა თავისი აზრი პირველად ცოლს გაუზიარა და უთხრა: ღმერთი გამომეცხადა და მიწადა ხალხს ვუქადაგოვო.

– რის ღმერთი და რის ქადაგება, – უპასუხა ცოლმა, – მაგისი მქადაგებელი უშენოდაც ბევრია. შენ ქადაგებას დაიწყებ, მუშაობაზე ხელს აიღებ და მერე ჩვენ ხომ შიმშილით ამოვწყდებით.

ცოლის სიტყვას სოკრატმა ყური არ ათხოვა. ხალხმა ცხოვრება არ იცოდა, სიღარიბით იტანჯებოდა და იმის შველას ეშურებოდა.

– 7 –

სოკრატის დრომდე ბერძნები კარგად და შეძლებულად სცხოვრობდნენ. ეს იმიტომ, რომ საქმეს არ უკადრისობდნენ, ყველა თავისის ხელით მუშაობდა და ამასთან მიწაც ნაყოფიერი იყო. მდიდარი, ღარიბი, ბატონი და მოსამსახურე იმათ არ იცოდნენ და ყველას მშურად და თანასწორად უყურებდნენ, ბოლოს ომიანობას მიჰყვეს ხელთ, მეზობელ სახელმწიფოებს დიდ-ძალი სიმდიდრე მოსტაცეს, მრავალი ხალხი ტყვედ წამოასხეს და მონად და მოსამსახურედ გაიხადეს. ამისგამო ხალხი გაამპარტავანდა, წახდა და გაირყვნა. ვინც გამბედავი იყო, სამხედრო სამსახურში შედიოდა, ვინც ცოტაოდნად გაგებულის, უფროსობას ეძებდა, ხოლო ფულის მოყვარული, ვაჭრობას ეტანებოდა. ერთის სიტყვით, ყველა

აქეთ-იქით გარბოდა და უბრალო საქმეს აღარავინ კადრულობდა. ტყვედ წამოყვანილი მონა და მოსამსახურე მეტი იყო, ვიდრე მკვიდრი ხალხი, ისე რომ ასი ათას მკვიდრთან სამას ორმოცდაათი ათასი მონა და მოსამსახურე მოდიოდა. ყველაფერს ამათ აკეთებინებდნენ და თვითონ სირცხვილად მიაჩნდათ საქმის კეთება. ყველა იმის ცდაში იყო, ბევრი ფული მოვიგოვო. მონა და მოსამსახურე გავიჩინო და განცხრომით ვიცხოვროვო. სხვისის საქმის წახდენით თავისს საქმეს იკეთებდნენ, წესიერი ცხოვრება, ღარიბისა და გაჭირვებულის დახმარება ყველამ დაივიწყა.

სოკრატმა დაატყო. რომ ხალხმა გზა დაჰკარგა და იღუპებოდა, გავიდა ქუჩასა და მოედანზედ და

– 8 –

დაუწყო ყველას ქადაგება: თქვენი ცხოვრება ცხოვრებას არა ჰგავს და წესიერი ცხოვრება ისწავლეთო.

II

როგორ უნდა იცხოვროს კაცმა?

სოკრატს შეჰხვდა ერთი შეძლებული ახალგაზდა, სახელად არისტონი. არისტონი შუათანად შეგნებული და გონება-განვითარებული კაცი იყო. მაშინდელს მდიდრებსავით იმასაც უყვარდა განცხრომით ცხოვრება და არავითარს საზოგადო საქმეში მონაწილეობას არ იღებდა.

– გამარჯობა, არისტონ, – უთხრა სოკრატმა. რა ამბავია, რომ აღარსად სჩანხარ? ეტყობა საქმეში ხარ გართული და ჩვენსავით აქეთ-იქით სიარულით დროს არა ჰკარგავ.

– არა, უპასუხა არისტონმა, – არაფერს საქმეში არა ვარ გართული. ან რა საჭიროა ჩემთვის საქმის

კეთება? მაღლობა ღმერთს, არაფერი არ მაკლია და ტყუილად თავი რაზე შევიწუხო. სახელისა და პატივისთვის სამსახურში კი შევიდოდი, მაგრამ არც ეს არის ძალიან საპრიანო. რაც უნდა იყოს, მაინც ჯაფაა. ძალა-უნებურად უნდა სწერო, ილაპარაკო, ყური უგდო და სხვა. შეძლება ისედაც დიდი მაქვს, ყველაფერს წადილს და სურვლს ვისრულებ, ბედნიერება და სიხარული არ მაკლია და ტყუილად რად უნდა გავაბა თავი ჯაფასა და ვაი-ვაგლახში.

– 9 –

– მერე კარგია მაგგვარი ცხოვრება? – ჰკითხა სოკრატმა.

– რატომაც არა, – უპასუხა, არისტონა, – განცხრომით და კმაყოფილებით ცხოვრებას რაღა სჯობს?

– ვითომ კი მაგრეა? – უთხრასოკრატმა. – ჩვენ ეგრე ვიცით ხოლმე, ბევრი ცუდი კარგად მიგვაჩნია. ჰერკულესის შესახებ გაგიგონია რამე?

– ჰერკულესი და იმისი გმირული ცხოვრება ვის არ გაუგონია! – უპასუხა არისტონმა.

– მაშ გვიამბე, როგორ სცხოვრობდა?

– ეს კი არ ვიცი, – უპასუხა არისტონმა.

– მე გიამბობ, – უთხრა სოკრატმა.

– კარგი იქნება, კარგი, – მიაძახა მაყურებელმა ხალხმა.

სოკრატმა დაიწყო:

– როცა ჰერკულესი წამოიზარდა, ბევრი იფიქრა იმის გამო, თუ რა გზას დავადგე და როგორ უნდა ვიცხოვრო. ამ ფიქრით გართული ერთხელ სასეირნოდ წავიდა. როცა კაი მანძილი გაიარა, იმისკენ მომავალი ორი ქალი დაინახა. ერთი იყო შუათანა შეხედულობისა, ესე იგი არც მაღალი, არც დაბალი, არც მსუქანი და არც ძალიან გამხდარი. ტანისამოსიც სადა და უბრალო ეცვა, ყველაფერში სიღინჯე და სიწყნარე ეტყობოდა. მეორე კი ძალიან

მოსრული და მაღალი იყო; მდიდრულად ეცვა და ფერ-უმარულით შელესილი იყო. სადათ ჩაცმული ქალი პირ-და-პირ მოდიოდა და აქეთ-იქით არ იყო-

- 10 -

რებოდა, ხოლო მდიდრულად ჩაცმული კი სულ აქეთ-იქით იცქირებოდა და სცდილობდა თავი კარგად და მოსაწონად გამოეჩინა. პირველად ეს ქალი გამოეგება ჰერკულესს და უთხრა:

- ვიცი, ცხოვრებას დაუფიქრებიახარ და არ იცი, რა გზას დაადგე. საუკეთესო გზას მე გასწავლი. ჩემთან წამოდი და ბედნიერებასა და სიხარულს არ მოგაკლებ. შრომა არ დაგჭირდება და ჯაფა. შენი ჯაფა მარტო ის იქმნება, რომ საუკეთესო სასმელ-საჭმელი აირჩიო და უკეთესად ჩაიცვა და დაიხურო. მარტო ბრძანება დაგჭირდება. ამსრულებელნი სხვები იქნებიან. ერთის სიტყვით, მუდამ ბედნიერებასა და სიხარულში იქნები.

ჰერკულესს ძალიან მოეწონა ასეთი დაპირება-და ქალს სახელი ჰკითხა.

- ჩემი სახელიო, - უთხრა ქალმა, - „ბედნიერება“. მართალია, ბოროტნი და ჩემი მტერნი მედიდურს მეძახიან, მაგრამ ეს არაფერია, ჩემი სახელი მაინც ბედნიერებაა.

სადათ ჩაცმული ქალი დინჯად იდგა და იმათს ლაპარაკს ყურს უგდებდა.

- ეხლა ჩემს სახელსაც გეტყვიო, - უთხრა ამ ქალმა ჰერკულესს. მე მქვიან „სიმართლე“. მე მაგ დედაკაცსავით არ მოგატყუებ, პირ-და-პირ და სისწორით გეტყვი იმას, რაც ყველასთვის კეთილი და სასარგებლოა. მერმე შენვე დარწმუნდები, რომ რაც კეთილია და კარგი, მხოლოდ ჩემში იპო-

- 11 -

ვება. შენც ხომ კარგად იცი, რომ მიწის განაყოფიერებისათვის იმისი შემუშავებაა საჭირო, საქონლის გამრავლებისათვის – მოვლა და სახლის შნოსა და ლაზათისათვის – ქვის გათლა და გალამაზება; აგრეთვე თუ გინდა, რომ ღმერთმაცა და კაცმაც შეგიყვაროს, ორივეს უნდა ემსახურო, უნდა იშრომო და იზრუნო ხალხის სიკეთისა და ბედნიერებისათვის და ყველა შენი პატივის მცემელი იქნება. თუ ამ გზით ივლი და იცხოვრებ, მაშინ შეიძენ ყველაფერს სიკეთეს და ნამდვილი ბედნიერიც შეიქნები.

– აი, ხომ ხედავ, ჰერკულეო, – უთხრა მოსრულმა ქალმა, –სულ შრომა და შრომა. შრომასა და ჯაფას არ გირჩევნია ჩემთან წამოხვიდე, კარგი სჭამო და სვა, კარგი ჩაიცვა და დაიხურო, ტკბილად დაიძინო და სიამოვნებით დრო გაატარო; წამო, წამო, დროს ნუ ჰკარგავ, – უთხრა ქალმა და ხელი მოჰკიდა წასაყვანად.

– ცოტა მოითმინე, – უთხრა სადათ ჩაცმულმა ქალმა. კარგსა სჭამ დხ სვამო და არწმუნებ კიდევ, რომ მთელი სიკეთე და ბედნიერება ამ ჭამა-სმაშიაო. აბა ერთი მითხარი, შენ-კი სვამ და სჭამ გემოიანად? პირიქით შენი ჭამა-სმა ყოველთვის უგემურია. უგემურია იმიტომ, რომ არ იცი წესი და რიგი სმა-ჭამისა. იმისთანა დროსა სჭამ, როცა არა გშიან, და სვამ, როცა არა გწყურიან. ამბობ აგრეთვე, ტკბილად დაიძინებო. შენ როდის დაგიძინია

– 12 –

ტკბილად და მოსვენებით, რომ სხვას ჰპირდები? ან კი რა დაგაძინებს მოსვენებით, როცა მთელს სიცოცხლეს უქმად ატარებ! ტკბილად მხოლოდ იმას დაეძინება, ვინც მუდამ მუშაობასა და საქმეშია გართული. გცნობ შენც და იმათაც, რომელნიც შენის მაცდურის ქადაგებით დაჰლუპე და გააუბე-

დურე. ვინ მოსთვლის რამდენი სჩივის და სტირის, როგორ მოგვივიდა, რომ ამ გარყვნილების გზას დავადექით და ჩვენი ახალგაზდობა დავღუპეთო. ამიტომაც ყველა პატიოსანი ადამიანი გდევნის, გაძაგებს, გარყვნილსა და გაფუჭებულს გეძახის. ხოლო ვინც ჩემი დაიჯერა და ჩემ მიერ ნაჩვენებს გზას დაადგა, იგი ყოველთვის სულითაცა და ხორცილთაც საღი ყოფილა, სიხარულითა და ბედნიერებით დამტკბარა. ყველა შენ გიჩივის და გემდურის; ჩემთვის ერთხელაც არ უსაყვედურანიათ, პირიქით ძალიან მადლიერნი არიან და ყოველთვის მოწიწებით და პატივით მიხსენიებენ. მე ვარ „სიმართლე“ და ამიტომ ჩემი მიმდევარი ყველასაგან ქებული, პატივცემული და საუკუნოდ დაუვიწყარია. ჩემის გზით მსვლელი თვითონაც ხარობს და სხვასაც ახარებს თავისს ნამოქმედართ და ჭემმარიტი ბედნიერიც სწორედ ამისთანა კაცია.

ჰერკულესი დიდხანს აღარ დაფიქრებულა, დაადგა სიმართლის გზას და მთელი თავისი სიცოცხლე ღვთისა და ხალხის სამსახურს შესწირა და ყველასაგან საყვარელი კაცი შეიქმნა.

– 13 –

სოკრატმა ჰერკულესის ამბავი რო გაათავა, უთხრა არისტონს:

– აბა, არისტონ, კარგად მოიფიქრე და ისე მიპასუხე, რომელი გზა სჯობია, – სიმართლისა, თუ სიმრუდისა? რომ მოხუცების დროს სანანური არ გაგიხდეს, ეხლაცე აირჩიე უკეთესი გზა, დასტოვე ყოველივე ცუდი და დაადექი ღვთისა და კაცის საყვარელს საქმეს.

III

როგორ უნდა იქცეოდეს ხალხის მმართველი?

სოკრატს უთხრეს „ერთი მდიდარი კაცი, სახელად გლავკონი, ძალიან სცდილობს ხალხის მმართველი და უფროსი შეიქმნესო.“

სოკრატმა იცოდა, რომ იგი გამოუცდეელი და თან ზარმაციც იყო.

ერთხელ ქალაქის მოედანზე ხალხი შეკრებილიყო. შუაში იდგა გლავკონი. ამაყოფდა, თავს იწონებდა და სიხარულით გატაცებული იყო, რომ მალე უფროსი შევიქმნებიო. ამ დროს მივიდა სოკრატიც.

– გამარჯობა, გლავკონ, – უთხრა სოკრატმა.

გავიგე რომ მალე ჩვენი უფროსი და მმართველი შეიქმნები.

– დიად, იმედი მაქვს, – უპასუხა გლავკონმა.

– კარგი საქმეც არის, – უთხრა სოკრატმა: რა-კი უფროსი შეიქმნები, შეგეძლება დიდი სიკეთე და

– 14 –

სამსახური გაუწიო ხალხს და შენი სახელიც ქვეყანას მოჰფინო. ხომ ასეა? – ჰკითხა სოკრატმა.

– დიად, – უპასუხა გლავკონმა.

– მაშ ნუ დამიმალავ და ყოველივე გულ-ახდით მითხარი, პირველად როგორ უნდა მოიქცე და რას უნდა მოჰკიდო ხელი?

გლავკონი ჩაფიქრდა.

– რას ჩაფიქრებულხარ? – ჰკითხა სოკრატმა.

განა ძნელია მაგის პასუხი? შენის მოკეთისათვის რას ფიქრობ, უთუოდ გამდიდრებას, არა?

– დიად, – უპასუხა გლავკონმა.

– მაშ ხალხისათვისაც ასრევე უნდა იფიქრო.

თუ იმისი სიკეთე გინდა, იმის შემატებასა და სიმდიდრისთვის უნდა იზრუნო. ხომ ასეა?

– დიად, სწორედ აგრეა, – უპასუხა გლავკონმა.

– მერე როგორ უნდა მოიქცე, რომ ხალხი

გამდიდრდეს? ჩემის ფიქრით, ამისთვის საჭიროა ხალხს მეტი შემოსავალი ჰქონდეს და გასავალი კი ცოტა.

შენ როგორღა ჰფიქრობ?

– მეც ეგრე ვფიქრობ, – მიუგო გლავკონმა.

– მერე იცი, საიდგან რა შემოსავალი და სად რა გასავალი აქვს ხალხსა?

– ჯერ მაგის შესახებ არ მიფიქრია, – უპასუხა გლავკონმა.

– რა გეჩქარება, – უთხრა სოკრატმა, – მაინც მოუსწრები. მაინც მითხარი შენი აზრი: რა ღონეა საჭირო ხალხის გამდიდრებისათვის?

– 15 –

– ყველაზე უკეთესი ომია, – უპასუხა გლავკონმა. ომით უცხო ხალხს დავიმორჩილებთ, ვიმსახურებთ და იმათს ქონებასაც ჩვენს ხალხს გავუნაწილებთ.

– კარგი, მაგრამ ჩვენ რომ მომგვრიონ, მაშინ ხომ რაცა გვაქვს, იმასაც დავკარგავთ.

– მართალია, მაგრამ ომი მაშინ უნდა დავიწყოთ, როცა დარწმუნებულნი ვიქნებით, რომ ჩვენ მოვერევით.

– მაშასადამე, პირველად ის უნდა შევიტყოთ, ვინ რა ძალ-ღონის პატრონია, – უთხრა სოკრატმა.

– რა თქმა უნდა, – უპასუხა გლავკონმა.

– მაშ უთუოდ გეცოდინება, ვის რამდენი ჯარი ჰყავს და რა მდგომარეობაშია ჩვენი და ჩვენი მოპირისპირეს სამხედრო ძალა.

– ზეპირად არ მახსოვს, – მიუგო გლავკონმა.

– მაშ წიგნი გექნება, მოიტანე, წაგვიკითხე და გაგვაგებინე ყველაფერი.

– წიგნიც არამაქვს, – მიუგო გლავკონმა. ან კი ვის შეუძლია შეიტყოს, რომელს სახელმწიფოს რამდენი ჯარი ჰყავს?

– უამისოდ მაშ იმასაც ვერ შევიტყობთ. ვინ

ვის მოერევა, – უთხრა სოკრატმა. – ის მაინც გეცოდინება, როგორი მოსავალი იყო წელს, ეყოფა სალხს წლის ბოლომდე, თუ გადარჩება?

– ჯერ არც ეს გამომიკითხავს; მაგდენი რომ

– 16 –

იკითხოს და იფიქროს კაცმა, მაშინ ხომ ადვილიც აღარ იქნება ხალხის მართვა და გამგეობა.

– მაშ შენ ადვილი გეგონა? ერთს რასმე კიდევ გკითხავ: როგორც ვიცი, შენ ბიძასთან სცხოვრობდი, რატომ ეხლა აღარა ხარ იმასთან?

– იმიტომ, რომ ძნელი იყო იმოდენა ოჯახის მოვლა. ამას გარდა ბიძაჩემი ყურს არ მიგდებდა და ჩემი არაფერი სჯეროდა.

– ერთი ოჯახისთვის ვერ მოგივლია და ამოდენა ხალხის მოვლასა და პატრონობას კისრულობ! კაცმა იმისთანა საქმეს უნდა მოჰკიდოს ხელი, რის შესრულებაც შეუძლიან. ჯერ კარგად შეისწავლე, რაც საჭიროა მაგ საქმისათვის და ისე მოჰკიდე ხელი; თორემ უამისოდ ტყუილად სირცხვილსა სჭამ; შექების მაგიერ ყველა გინებასა და ცუდად ხსენებას დაგიწყებს.

გლაგკონს შერცხვა, ხმა ამოუღებლად კრებას განშორდა და იმ დღიდან უფროსობის ძებნასა თავი დაანება.

IV

ბატონი თუ მსახურია უფრო ბედნიერი?

ერთხელ სოკრატესთან მივიდა იმისი მეზობელი არისტარხი და შესჩივლა: ვვაჭრობდი და საუბედუროდ ყველაფერი წავაგე. ამასთან ნათესავებიც ომში მომიკლეს და იმათი ცოლ-

შვილი, სულ თოთხმეტი სული, შესანახი გამიხდა.

– 17 –

არ ვიცი. რა ვქნა და როგორ მოვუარო ამოდენა ხალხს!

– ძალიან მებრალები, – უთხრა სოკრატმა. – მე-რე ეხლა რას ჰფიქრობ. როგორ უნდა უშველო თავს?

– მინდოდა ფული მესესხნა ვისგანმე, მგრამ, გაიგეს გაღარიბდაო და აღარავინ მენდო.

– ჰეი, ჰეი! – გააქნია თავი სოკრატმა. – აგერ შენ მეზობელს ოცი სული ჰყავს, თვითონაც კარგად სცხოვრობს და იმათაც ინახავს. შენ კი თოთხმეტის სულის შენახვა გიჭირს.

– სწორედ კარგი შედარებაა! სად მე და სად ჩემი მეზობელი! ის მხოლოდ ერთი კაცია, დანარჩენები სულ მონა და მოსამსახურეა, ჩემები კი სულ აზნაურები და მებატონის შვილებია.

– მერე აზნაური რით განირჩევა ყმისაგან? მე მგონია, იმით, რომ აზნაური ყმაზე უკეთესო უნდა იყოს, – უთხრა სოკრატმა.

– რაღა თქმა უნდა, სად ყმა და სად აზნაური! – უპასუხა არისტარხმა.

– სიტყვით კი, მაგრამ საქმით რომ არ გამოდის ეგრე? შენ ამბობ, ჩემს მეზობელს რა უშავს, იმას იმდენი მონა და მოსამსახურე ჰყავსო. მაშ მონა და ყმა უკეთესი ყოფილა აზნაურზე. ყმას საქმის კეთება, თავისა და სხვისი შენახვაც შესძლებია. აზნაურს კი მარტო თავიც ვერ შეუნახავს.

– საქმის კეთება ჩემებსაც შეუძლიანთ, მაგრამ როგორ ვაკადრო, ყველანი წარჩინებული ოჯახის

– 18 –

შვილებია. სხვა არა იყოსრა, ხალხი რაღას იტყვის! თუნდ დავასაქმო კიდევ, მაინც არ გააკეთებენ და

ტყუილად საყვედურით თავს მომაბეზრებენ.

– ეხლა კი ძალიან გემადლიერებიან?

– მემადლიერებიან კი არა, მუდამ ჩხუბი და დავიდარაბა გვაქვს.

– ჩხუბიცა გქონიათ, მშივრებიცა ჰყოფილხართ და კეთილშობილებას კი ვერაფრით უშველნია თქვენთვის. მაშასადამე, არ გირჩევნიათ საქმესა და მუშაობას ხელი მოჰკიდოთ?

– მირჩევნია და კარგიც არის, მაგრამ რა ვქნა, ისინი არ დათანხმდებიან. არ დათანხმდებიან იმიტომ, რომ ხალხი დაგვცინებსო.

– ეხლა კი ძალიან გაქებენ?

– გვაქებენ კი არა, ყველა ჩვენს დაცინვასა და ცუდად ხსენებაშია.

– საქმეც ეგ არის! – უთხრა სოკრატმა. – აბა ისე მოიქეცი, როგორც გირჩევ და მაშინ ნახავ, როგორ წავიდეს საქმე.

არისტარხი დათანხმდა და დაბრუნდა სახლში. ნახევარის წლის შემდეგ არისტარხი და სოკრატე ერთმანეთს შეხვდნენ.

– როგორა ხარ, არისტარხ! – ჰკითხა სოკრატმა.

– შენის წყალობით ძალიან კარგად, – მიუგო არისტარხმა. – შენის დარიგების შემდეგ წავედი, ერთის კაცისაგან ნისიად მატყლი წამოვიღე, მატყლი სახლში დართეს, მაუღები მოქსოვეს, შემდეგ ტანისამოსებად

– 19 –

შეჰკერეს და ისე გავყიდეთ. მატყლის პატრონიც გავისტუმრეთ და ჩვენც საკმაო ხელფასი დაგვრჩა. ეხლა ყველანი შეეჩვივნენ მუშაობას, ფულიც შევიძინეთ და კარგადაც ვსცხოვრობთ.

– ხალხი რას ამბობს ეხლა? – ჰკითხა სოკრატმა.

– კარგის მეტს ცუდს არაფერს, – უპასუხა არისტარხმა.

ერთხელ ერთი ახალგაზდა მინდორში წამოგორებულის და ხელების ქნევით სიცხისაგან თავს იგრილებდა.

– რა მოგივიდა, რამ დაგქანცა მაგრე? – ჰკითხა სოკრატმა.

– იმან, რომ დღეს თორმეტი ვერსი ფეხით გამოვიარე.

– მერე რა ბარბი მოგქონდა ისეთი, რომ ასე დაქანცულხარ?

– ბარგს მე რად წამოვიღებდი! ბარგისათვის ბიჭი მყავდა.

– ისიც შენსავით დაიღალა?

– იმას რა დაღალავდა, პირიქით სულ სიმღერით მოდიოდა.

– მაშ შენ შესაბრალისი ყოფილხარ. მონას ბარგიც წამოუღია, თავიც და მაინც არ დაღლილა, შენ- კი ცალიერი თავიც ვერ გიზიდავს.

– 20 –

ერთს მებატონეს თავისი მოსამსახურე შეეპყრო და, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, წკეპლითა სცემდა.

– რას რრჩი, რა დაგიშავა? – ჰკითხა სოკრატმა.

– როგორ თუ რა? მაგისათვის ასი წკეპლაც ცოტაა: გაზარმაცდა სრულიად, ჭამისა, სმისა, და ძილის მეტი აღარა ახსოვს-რა!

სოკრატმა მებატონე ცალკე გაიხმო და უთხრა:

– შენ რაღა გახსოვს სხვა იმის მეტი, რომ კარგი სჭამო, სვამ ჩაიცვა და დაიხურო.

მებატონემ თავი ჩაჰკიდა და ვერა უპასუხა-რა.

– თუ შენს მოსამსახურეს ასი წკეპლა ეკუთვნის, თვითონ შენ რამდენის ღირსი უნდა იყო?

ხომ შენგანვე ისწავლიდა იმას, რისთვისაც ეხლა შენს მოსამსახურესა სცემ.

მებატონემ სირცხვილით ხმა ველარ ამოიღო და სოკრატს განშორდა.

V

როგორ უნდა იქცეოდნენ ოჯახში მცხოვრებნი?

სოკრატმა მუშაობას თავი დაანება და ხალხში სიარული და ქადაგება დაიწყო. ცოლს ეწყინა, ქმარი მიცდებოდა, მაგრამ თავს იმითი ინუგეშებდა, რომ რა კი ამოდენა ხალხი იმის ქადაგებას ყურს უგდებს, უთუდ გასამრჯელოსაც კარგს მისცემენო; ამ გვარად ჩვენც ისე შეძლებულად ვიცხოვრებთ, როგორც სხვა მასწავლებლნი

– 21 –

და იმათი ცოლ-შვილნიო. სოკრატი სასყიდლისა და ქონების შეძენისათვის სრულიადაც არა ფიქრობდა და უსასყიდლოდ მიღებულს ნიჭს და ცოდნას ხალხსაც უსასყიდლოდ უზიარებდა. როცა ქადაგებისაგან მოიცილიდა, მუშაობას მიჰყოფდა ხელს და ცოლ-შვილს საკუთარის ნაშრომით ინახავდა. ცოლმა ვერ აიტანა ღარიბული ცხოვრება და ქმარს ჩივილითა და საყვედურით ეუბნებოდა: ამოდენას რომ სცდები, მოცდენის ფასი მაინც აიღეო. ხან ტირილსაც დაიწყებდა და ხან ისე გაბრაზდებოდა, რომ სოკრატს საცემრად მივარდებოდა. თავისს ჯავრს შვილებზედაც იყრიდა და იმათაც ცემა-ტყეპას დაუწყებდა. რაც ამ დროს ხელში მოხვდებოდა, ყველაფერს ლეწდა და ამტვრევდა. სოკრატი თავისთვის გაჩუმებული იყო და ცოლის ლაპარაკს ყურადღებას არ აქცევდა. ერთხელ სოკრატის ამ გვარმა სიჩუმემ ქალი

უფრო გააბრაზა, წამოავლო ჭუჭყიანი წყლით სავსე ვედრას ხელი და სოკრატს თავზე გადაასხა. სოკრატმა თავ-პირზე ხელი ჩამოისვა და ცოლს უთხრა: ქუხილმაც აგრე იცის. ჯერ იქუხებს, იქუხებს და მერე ზედ წვიმასაც მოაყოლებსო. ამ გვარად ცოლის მოქმედება სოკრატმა თითქმის ხუმრობაში გაატარა.

სოკრატი თავისს კაი კაცობას შვილებსაც უზიარებდა ხოლმე: კარგს უწონებდა და ცუდს ამხელდა. ერთხელ იმისმა უფროსმა ვაჟმა დედა გააჯავრა. სოკრატმა შვილს უთრა:

– 22 –

– შენ როგორ მიგაჩნია ისეთი კაცი, რომელმაც სიკეთის დახსომება არ იცის?

– მეც და სხვებსაც ამისთანა კაცი ყველაზე უსაძაგლეს ადამიანად მიგვაჩნია, – უპასუხა შვილმა.

– მართალს ამბობ, – უთხრა სოკრატმა; – მაგრამ ეხლა ესეც მითხარი: კაცმა რომ კაცი გაზარდოს, აჭამოს, ასვას, პატარაობისას ხელით ატაროს, თავისს დროზე დაამინოს, ჩააცვას, დაახუროს, ავადმყოფობის დროს მოუაროს, ერთი სიტყვით, ყოველივე გაჭირვება აიტანოს იმისთვის, მისაჩნევია ეს კეთილ საქმედ და სიკეთედ თუ არა?

– ეს ყველაზე უდიდესი და დაუფიქყარი სიკეთეა, – უპასუხა შვილმა.

– მერე დედამ კი ნაკლები სიკეთე გიყო?

შენის მოვლისა და აღზრდისათვის თავი დასდო და ეხლა რით უხდი ამ სიკეთეს? განა, გონიერი ადამიანი მაგრე მოექცევა თავისს მშობელს დედას?

შვილი შეწუხდა ძლიერ, მაგრამ ბოლოს მაინც თავისს მართლება დაიწყო:

– სხვა რომ ყოფილიყო, ვაპატივებდი; მაგრამ რა ვქნა, მეტის-მეტი გულ-ფიცხია; სულ უბრალო რამეზე ასტეხს ლაპარაკს და მოჰყვება ყვირილს

და ღრიალს; მეც კაცი ვარ, გულმა აღარ მომითმინა!

– შენ კი პატარაობისას ყოველთვის სამარ-
თლიანად სტიროდი? შენის სიყვარულისათვის დედამ
ყველაფერი მოითმინა, შენც სამაგიერო უნდა გადა-
უხადო.

– 23 –

VI

რატომ არ მისდევდა სოკრატი კარგს სმა-ჭამასა და ჩაცმა-დახურვას?

სოკრატთან მივიდა ერთი მასწავლებელთაგანი
და უთხრა:

– სოკრატ, რა ყოფაა შენი ყოფა? ტა-
ნზე არ გაცვია რიგიანად და ფეხზე. ზამთარი
თუ ზაფხულო სულ ერთი და იგივე გაცვია.
საჭმელს არა სჭამ რიგიანსა და სასმელს. რაში გა-
მოგადგა ეგ შენი სწავლა და სიბრძნე, თუ-კი მაგრე
გაჭირვებით იცხოვრებ!

– როდის შემოგჩივლე ჩემი გაჭირვება? – ჰკითხა
სთარატმზა.

– შენი ჩივილი რა საჭიროა, როცა თვალით
ვხედავ ყველაფერს.

– არა, – უთხრა სოკრატმა, – შენ არ გამოგი-
ცდია ჩემი 'ცხოვრება და იმიტომ გეჩვენება ეგრე.
სანამ არ მომშივდება, არასა ვსჭამ და ამიტო
უბრალო საჭმელსაც ისე მადიანად ვსჭამ, რომ ბევრი
ინატრებს კიდეც. რა საჭიროა აგრეთვე ორი ხელი
ტანისამოსი? ჩემი სხეული ისეთს ტანისამოსს შევაჩ-
ვიე, რომ ზამთარშიაც და ზაფხულშიაც გამომადგება.

– ეს ვსთქვათ, შენ, მაგრამ რა საჭიროა სხვებიც
ასე მოიქცნენ? – უთხრა მასწავლებელმა.

– მაგასაც ახლავე აგისსნი. ვსთქვათ გაჭირვებული კაცი მოვიდა და შემწეობა გვთხოვა. რომელი უფრო შევეწევი? შენ არაფერსაც არ გაიმეტებ და ასე იტყვი: მე თვითონვე ბევრი მჭირდება და სხვას როგორ უნდა შევეწიო. ხოლო მე-კი ყველაფერი სხვისთვის მინდა, თავისთვის ცოტაც მეყოფა და ამიტომ გაჭირვებულს ყოველთვის სიხარულით შევეწევი.

ვსთქვათ კიდევ საჭირო დავრჩით და რაიმე საზოგადო სამსახურში მიგვიწვიეს. შენ უთუოდ განზე გადგები და იტყვი, ტყუილად დრო რად უნდა დავკარგო. მე-კი სიამოვნებით ვიკისრებ, იმიტომ რომ სხვისის სიკეთისათვის არ მენანება არც დრო და არც ჩემი შეძლება.

– ყველაფერს მართალს ამბობ, სოკრატ, – უთხრა მასწავლებელმა, მაგრამ მაინც და მაინც შენსავით ცხოვრებას ბევრად სიკვდილი მიჩრევნია. უფრო ის მაკვირვებს, რომ ამდენი ხალხი ყურს გიგდებს და გიჯერებს.

– ყურებით ბევრი მიყურებს, მაგრამ ნათქვამს კი ძალიან ცოტა ასრულებს. ხოლო ვინც აასრულა, ძალიან მადლიერია და დიდ ბედნიერადაც სთვლის თავისს თავს. შენ მიწუნებ ცხოვრებას, მაგრამ როცა არ გამოგიცდია, რა იცი, ავია თუ კარგი? მე-კი გამოვცადე შენებური ცხოვრება და დავრწმუნდი კიდევ, რომ იგი ფუყე და უსარგებლოა, ამიტომ დავ-

სტოვე იგი და ასეთს ცხოვრებას დამადექი.

მასწავლებელი სოკრატს განშორდა და გზაში სულ იმას ამბობდა: ამ კაცს სულელს ეძახიან, დასცინიან და მასხარად იგდებენ, ის-კი არა თუ სოკრატი დიდი ჭკვიანი და გონიერია და რასაც ამბობს,

ყველაფერი მართალია.

VII

როგორ უნდა ძმობა და ერთობა?

სოკრატს ერთი მდიდარი კაცი შეხვდა. იცო-
და, რომ იგი ძმას გაჰყროდა და უთხრა:

– მიკვირს, ასეთი ჭკვიანი და გამრჯე კა-
ცი ხარ, მეტის ქონების შეძენისათვის გარე-
შე კაცებს იმეგობრებ და ღვიძლს ძმასთან კი
ვერ გაგიძლია: განა ძმასთან სიყვარულით და ერთო-
ბით ცხოვრება ცუდია?

– ცუდი-კი არა, ძალიან კარგია, მაგრამ რა
ვქნა, ჩემი ძმა სხვებისათვისაა კარგი, ხოლო ჩემთვის
კი ურგებია.

– იქნება ცუდად ეპყრობი და იმიტომ?

– ვინც კარგად მომექცევა, იმას ცუდად არ
მოვეპყრობი! – გაჯავრებით მიუგო მდიდარმა.

– კაცის დაახლოვება და დამეგობრება რომ
გინდოდეს, როგორ მოიქცევი?

– 26 –

– ისე, როგორც სხვები იქცევიან: ხშირად
დავპატიჟებ, კარგად გავუმასპინძლდები და, თუ
საჭირო იქნება, ფულითაც დავხმარები.

– მაშ მაგრე მოექცე შენს ძმასაც და ნახავ,
როგორ შეიცვალოს იმისი გული.

– მე კიდევ შეურიგდები, მაგრამ ახლა თვითონაც
აღარ იქმს. ცოტა არ იყოს ხალხისაც მრცხვენია, რომ
ახლა ჩემს ძმას შევურიგდე

– სირცხვილი ავკაცობა და ცუდი ქცევაა,
ხოლო ძმას რო შეურიგდე, არა თუ დაგზრახავს ვინ-
მე, პირიქით ყველა, რიგიანი და პატიოსანი კაცი,

მოგიწონებს. თუ შენი ძმა შერიგებაზე უარს გეტყვის, შენი ვალი ხომ მაინც მოხდილი გექნება და გეცოდინება კიდევ, რომ დამნაშავე იგია. მაგრამ არა მჯერა, რომ უარი გითხრას. მე კარგად ვიცნობ შენს ძმას. იმას ძალიან უყვარს ძმურადა და მეგობრულად ცხოვრება. აბა ერთი სცადე ჩემი რჩევა, შეურიგდი ძმას, იცხოვრე იმასთან ისე, როგორც ღვიძლს ძმას შეჭფერის და მაშინ დარწმუნდები კიდევ, თუ რა ბედნიერება და სიკეთეა კაცისათვის ძმასთან სიყვარულითა და თანხმობით ცხოვრება.

– ძმა ძმისათვის იგივეა, რაც ორი თვალი, ორი ხელი და ორი ფეხი კაცისათვის. ხელი ხელის შემწეა, ძმა-კი ძმისა. ხელმა რო ხელს დაუშალოს, ხომ ველარაფერს გავაკეთებთ. თუ კი ხელი ხელის შემწეა და თვალი თვალისა, ძმამ რაღად უნდა დაუშალოს ძმას და რატომ თანხმობით არ უნდა იცხო-

– 27 –

ვრონ? ხელსა და თვალზედ უფრო სასარგებლოა ძმა. თვალი მარტო ერთის მხრისაკენ იყურება და ხელი ხელს მხოლოდ ერთი ადლის სიშორეზე ჰშველის; ხოლო ძმა-კი ძმას შორიდან და ყოველის მხრიდან დაეხმარება. ღმერთიც ამასვე ბიბძანებს, რომ არა თუ ღვიძლ ძმას, სხვებსაც ძმურად მოექეცით და ყველასთან სიყვარულითა და თანხმობით იცხოვრეთო. ხოლო ვინც ძმასთან ერთობით ვერ იცხოვრებს, ის სხვასთან სრულიადაც ვერ მოთავსდება და ამ გვარად ღმერთის მცნების დამრღვევიც იქნება.

VIII

როგორის ერთობით უნდა სცხოვრებდეს
ხალხი?

შორს განითქვა სახელი სოკრატისა, ისე რომ უცხო სახელმწიფოებიდგანაც-კი მოდიოდნენ იმის მოძღვრების მოსასმენად. ხალხი ქუჩასა ან მოედანზე შეიკრიბებოდა ხოლმე და მოუთმენლად ელოდდა სოკრატის მოსვლას.

სოკრატს ბევრი ლაპარაკი არ უყვარდა და ან რა საჭირო იყო: ცოტას იტყოდა დ ბევრს-კი ჩააგონებდა ხალხს.

ერთხელ, ჩვეულებისამებრ, დიდძალი ხალხი შეიკრიბა მოედანზე და მოუთმენლად მოელოდდა სოკრატის მოსვლას. სოკრატიც მოვიდა, ხალხის

– 28 –

თხოვნით სკამზე ჩამოჯდა, თავი ძირს ჩაჰკიდა და ღრმა ფიქრს მიეცა. ხალხში სიჩუმე ჩამოვარდა. ყველანი გაფაციცებით ელოდნენ, აბა ვნახოთ, რას იტყვისო.

– ერთი მითხარით, – დაიწყო სოკრატმა, – ეს ხალხი რომ ერთად სცხოვრობს, უკეთესი არ იქნებოდა, ყველას ცალკ-ცალკე ეცხოვრა? მაშინ ამოდენა ჩხუბი და უთანხმოება აღარ იქმნებოდა და ყველანი მოსვენებით ვიცხოვრებდით.

– ერთად ცხოვრება იმიტომაც საჭირო, რომ უფრო ბევრის გაკეთება შეიძლება. მარტო ერთმა კაცმა რა უნდა ჰქნას და რომელი ერთი გააკეთოს? – სთქვა ერთმა.

– მარტოობა ძნელია და ან მარტო-ხელა კაცმა თავი როგორ უნდა შეინახოს? – სთქვა მეორემ.

– მარტო რომ იცხოვროს კაცმა მალე მოსწყინდება, ხოლო ხალხში ცხოვრება კი სულ სხვაა, – სთქვა მესამემ.

– ღმერთსაც ერთად ცხოვრება დაუწესებია და არა ცალკ-ცალკე, – სთქვა მეოთხემ.

– ყველანი მართალს ამბობთ, – სთქვა სოკრა-

ტმა. მაგრამ, რომელი ცხოვრება უფრო სასარგებლოა: მეგობრულად თუ მტრულად?

– რა თქმა უნდა, მეგობრულად ცხოვრება კარგი და უფრო სასარგებლოა, – უპასუხეს ერთხმით.

– კარგია რომ ვსთქვათ, რა გამოვა, თუ კი არ შევასრულებთ. მერე რა მიზეზია, რომ ერთმანე-

– 29 –

თში სიყვარულითა და თანხმობით არა ვსცხოვრობთ? ხალხში სიჩუმე ჩამოვარდა.

– რომელი გირჩევნიათ: მეგობარი თუ მოჯამაგირე? – ჰკითხა ხალხს სოკრატმა.

– რა თქმა უნდა, მოჯამაგირეს მეგობარი სჯობია, – უპასუხეს ერთხმად.

– მოჯამაგირე მარტო თავისთვის ზრუნავს და მეგობრისა-კი დარდი არა აქვს, ხოლო მეგობარი როგორც თავისთვის, მეგობრისთვისაც ისე ზრუნავს, – სთქვა ერთმა.

– მეგობარი და ამხანაგი იმიტომაც კარგი, რომ გაჭირვების დროს მოგხედავს და თუ რამე აქვს, არაფერს დაზოგავს შენთვის, – სთქვა მეორემ.

– კარგს მეგობართან შენც კარგი შეიქნები, – სთქვა მესამემ.

– მაშ მეგობარი მეტი გევალებათ, ვიდრე მოჯამაგირე? უთხრა იმათ სოკრატმა.

– მეგობრები არა და მტრები კი ბევრი გყავს, – უპასუხეს სოკრატს.

– მერე რად არის აგრე? ხარის შეძენასა და გამრავლებას-კი სცდილობთ და რატომ კარგის კაცების დამეგობრებას არა სცდილობთ?

– იმიტომ რომ კარგს ხარს ბევრს იშოვის კაცი, ხოლო კარგს მეგობარს და ამხანაგს-კი ვერა. დაგჭირდა კარგი ხარი, მიხვალ, ამოარჩევ, უღელში შეაბამ და, თუ კარგად გასწია, იყიდი კიდევ. კარგს მეგობარს და ამხანაგს-კი ბევრიც

რომ დაგჭირდეს და ეძებო კიდეც, ვერსად ვერ შეხვდები.

– მართალს ამბობ, – უთხრა სოკრატმა; მაგრამ ერთი მითხარი, კარგს ხარს შენ რომელს ეძახი?

– იმას, რომელიც მშვიდი და კარგი გამწევეია.

– კარგს მეგობარს?

– კარგი მეგობარი ის არის, ვინც გაჭირვების დროს მოგხედავს და ხელს გაგიმართავს.

– მერე როგორ შეატყობ ამისთანა კაცს?

– როგორ და იმის კაი კაცობით.

– შენ როგორ უნდა შეგატყონ?

– მეც, რაღა თქმა უნდა, ჩემის კაი კაცობითვე.

– კარგს მეგობარს როდის ეძებ, მაშინ როცა შენ გჭირია, თუ როცა იმას სჭირდები?

ვერც ერთმა ამის პასუხი ვერ მისცა სოკრატს.

– ეგ როგორ არ იცით, – განაგრძო ისევ სოკრატმა. – ვსთქვათ, მეზობელი მოგივიდა. არც შენ და არც იმან ერთმანეთის ამბავი არ იცით. როგორ შეატყობ ამ კაცს, კარგი სამეგობრო იქნება თუ არა? პირველად იმან უნდა გამოიჩინოს კაი კაცობა თუ შენ?

– მე მგონია, უკეთესი იქნება ჯერ იმას და-ვაცადოთ, – სთქვა ერთმა.

– მაშ ისიც შენ დაგიცდის და მერე რა გამოვა აქედგან? – უთხრა სოკრატმა.

– მართალს ამბობ, სოკრატ, მართალს! – უპასუხა ხალხმა. ჩვენ ყოველთვის ეგრე ვიცით ხოლმე. პირველად სხვისგან მოველით სიკეთესა და კი არა

ვცდილობთ, რომ ჯერ ჩვენ დავანახოთ ჩვენი კაი კაცობა. ამიტომაც არის რომ ვამბობთ, კარგს ხარს ბევრს ვიშოვით და კარგს მეგობარს კი ვერაო. თუ

კი ჩვენ არ ვიქნებით კარგი და არავის სიკეთეს არ ვუზამთ, სხვისგან რაღად უნდა მოველოდეთ ამას?

IX

რის ცოდნა და გაგებაა საჭირო თითოეულის კაცისათვის?

ქუჩაში დიდძალი ხალხი შეკრებილიყო. სოკრატი, მუშაობიდან დაბრუნებული, შინ მოდიოდა და შეკრებილი ხალხი რომ დაინახა, გამარჯობა უთხრა.

– რამდენი ხანია შენ გელოდებით, – უთხრეს სოკრატს.

სოკრატი ხალხის თხოვნით იქვე ჩამოჯდა. ახლომანლო ხალხმაც მუშაობას თავი დაანება და იქ მოიყარა თავი. წადგა სოკრატის წინ ოთხი კაცი და უთხრეს:

– გვირჩიე რამე სოკრატ: რა ვასწავლოთ და რა ხელობაში მივსცეთ ჩვენი შვილები?

– თქვენ რის სწავლებას ჰფიქრობთ მათთვის? – ჰკითხა სოკრატმა.

– მე მინდა, ჩემმა შვილმა მჭედლობა ისწავლოს, – მიუგო ვრთმა.

– სოკრატიც ხომ ქვის მთლელია და ჩემს შვილსაც ამ ხელობაში მივსცემ, – სთქვა მეორემ.

– 32 –

– ჩემი ხელობა მიწის მუშაობაა და ჩემმა შვილმაც ესევე ისწავლოს, – სთქვა მესამემ.

– ჩემს შვილს-კი ექიმობის სწავლა ჰსურს, – სთქვა მეოთხემ.

– ეს ყველაფერი კარგია, – უთხრა იმათ სოკრატმა. საჭიროა და სასრგებლო, რომ თითო რამე ყველამ იცოდეს და ყველაფერს საქმეს თავისი მოხელე

ჰყავდეს, მაგრამ არ იფიქროთ-კი, რომ მარტო ეს იყოს საკმაო თითოეულის ადამიანისათვის. აი მაგალითიც: ტაძრის აშენება რომ დაგვჭირდეს, ხუროსა და ქვის ოსტატს მოვიხმობთ; აგრეთვე ხომალდის გასაკეთებლად მოვიწვევთ იმისსავე ოსტატს. მაგრამ ერთი ეს ვიკითხოთ, ქმარს რომ ავს ცოლთან მოუხდეს ცხოვრება, შვილს – ძუნწ მამასთან, ძმას – ანჩხლს ძმასთან და მეზობელს – ცუდს მეზობელთან, ამისათვის რომელს ხელოსანს უნდა მივმართოთ?

– მაგისი ხელოსანი არც ყოფილა და არც ამის შემდეგ იქნება. ამისთანა შემთხვევაში თავისით უნდა მიხვდეს კაცი და ისე უნდა მოიქცეს, საცა როგორც საჭირო იქნება, – სთქვა ერთმა.

– ამისთანა საქმეში ყველა ხელობის კაცი გამოდგება, – სთქვა მეორემ.

– ჭკვიანი კაცი მიხვდება კიდეც, როგორ უნდა მოიქცეს ამისთანა შემთხვევაში, – სთქვა მესამემ.

– სოკრატის სიტყვით, ხელობას გარდა იმისი სწავლაც ყოფილა საჭირო, თუ კაცმა კაცთან როგორ უნდა იცხოვროს, – სთქვა მეოთხემ.

– 33 –

– დიად, სწორედ მაგისი სწავლა და ცოდნაა საჭირო ყველასთვის, – უთხრა სოკრატმა.

– ეს ყველას არ მოეთხოვება, და იმაზე და მოკიდებული, ვის როგორ ესმის, – სთქვა ერთმა.

– ეს ისეთი საქმე არ არის, რომ კაცმა ხელობასავათ ისწავლოს, – სთქვა მეორემ.

– ან კი მაგისი დასწავლა როგორ შეიძლება? – სთქვა მესამემ.

– არც შეიძლება და ვერც არავინ დაისწავლის! – სთქვა მეოთხემ.

– საკვირეულია, რაღა იმისი დასწავლა არ შეიძლება, რაც ყველაზე უფრო საჭიროა! – უთხრა იმათ სოკრატმა. – შენ რომელი გირჩევნია: კა-

რგი ტანისამოსი და მამასთან უკმაყოფილოდ ცხოვრება, თუ ცუდი ტანისამოსი და მამასთან სიყვარულით ყოფნა? – ჰკითხა ერთს მათგანს.

– მამასთან სიყვარულით ვიყო და თუნდ სულ ძონძი ტანისამოსით ვივლი! – მიუგო იმან.

– კარგი ცოლი გირჩევნია, თუ კარგი ფეხსაცმელი? – ჰკითხა მეორეს სოკრატმა.

– კარგი ცოლი მყავდეს და ფეხზე სულაც არ ჩავიცვამ!

– ცივება გირჩევნია, თუ ის, რომ ყველასა სძულდე?

– შეძულებაზე უარესი ავადმყოფობა რაღა იქნება?!

– 34 –

– მაშასადამე, სჩანს, რომ ის, რის ცოდნაც ყველაზე უფრო საჭიროა, უძვირფასესი ყოფილა მკერვალობასა, მკურნალობასა და მეწაღობაზედაც. ხოლო ამ უსაჭიროესის ცოდნის შეძენა კი, თქვენის სიტყვით, შეუძლებელი ყოფილა. მაგრამ როგორ დავიჯერო ეს? თუკი ადამიანს ცაზე ვარსკვლავის დათვლა და დედამიწაზე ყველა ბალახის თვისების შეტყობა შეუძლია, ნუ თუ იმისი ცოდნა და შეტყობა-კი არ შეუძლია, ადამიანთან როგორ უნდა იცხოვროს?

– არა, არც მაგრე შეუძლებელი უნდა იყოს! – უპასუხეს სოკრატს.

– მეც ეგრე მგონია, – სთქვა სოკრატმა, – მაგრამ როგორ გავიგოთ ეს? აი აგერ ტაძრებია და ზედ იმდენი წარწერებია; იქნება, იქ იყოს რამ მოხსენებული ამის შესახებ.

– კაცმა როგორ უნდა იცხოვროსო, ეს არ არის ნათქვამი, ხოლო ეს-კი არის: „იცან თავი თვისიო.“ – უთხრეს სოკრატს.

– იქნება, სწორედ მაგ სიტყვებში გამოდიოდეს ის, რაზედაც ეხლა ჩვენ ვლაპარაკობთ. ჩვენ რომ

ჩვენი თავი ვიცნოთ, მაშინ იქნება ისიც შევიტყოთ, თუ როგორ უნდა ვიცხოვროთ.

– აგვიხსენი, სოკრატე, რა არის თავისს თავის ცნობა?

– ახსნა და განმარტება არ ვიცი; მე გკითხავთ, თქვენ მიპასუხეთ, და ამ კითხვა-პასუხში საგანიც თავისს-თავად განიმარტება.

– 35 –

– აგერ ხარებით ყურძენი მიაქვთ, – დაიწყო ისევ სოკრატმა. – შეტყობა რომ გვინდოდეს, რა არის ხარი ან ყურძენი, ვის უნდა მივმართოთ? იმას, ვისაც მხოლოდ ხორცი და ყურძენი უჭამია, თუ იმას, ვისაც ისინი მოუშენებია?

– რა თქმა უნდა, იმას, ვისაც მოუშენებია! – უპასუხეს სოკრატს.

– ხარების გამრავლებისა და ვენახის გაშენებისათვის რაღაა საჭირო?

– ამისთვის საჭიროა იმისი ცოდნა, თუ ხარს როგორ უნდა მოუარო და ვენახი რა დროს დარგა.

– მაშასადამე, თავისს თავზედაც ასეთივე ცოდნაა საჭირო. როცა ჩვენს საჭიროებას გავიგებთ, მაშინ ჩვენი თავიც გვეცოდინება. მერე ვიცი-თ-კი, რა არის ჩვენთვის საჭირო?

– ესეც რომ აღარ ვიცოდე, რა იქნება! – სთქვა ერთმა.

– ან-კი ვინ იქნება ისეთი, რაც სჭირია, არ იცოდეს? – სთქვა მეორემ.

– აბა მითხარი, რა გესაჭიროება ახლა შენ? – ჰკითხა ერთს სოკრატმა.

– მე ბევრი არ მინდა. მაგრამ ყველას-კი სიმდიდრე მირჩევნია. სიმდიდრე თუ შექნება, სხვა წადილს ადვილად შევისრულებ, – მიუგო იმან.

– ჩემთვის რომ გეკითხათ, უფროსობას ყველას ვამჯობინებდი. უფროსი თუ ვიქნები, მაშინ სიმდი-

დრეც თავისს-თავად შემეძინება, – სთქვა მეორემ.

– 36 –

– მე კი ყველას მირჩევნია გაუჭირველად ვსცხოვრობდე, ვიყო ჩემთვის მოსვენებით და ვიძენდე სწავლა-მეცნიერებას, მხოლოდ ისე კი, რომ არავინ მიშლიდეს, – სთქვა მესამემ.

– კარგს სახელს არა სჯობია-რა, – სთქვა მეოთხემ, – იმიტომ რომ, კარგი სახელი თუ მექნება, მაშინ ყველა ჩემი მაქებელი და პატივის-მცემელი იქნება.

– აი, ხომ ჰხედავთ! – სთქვა სოკრატმა, – როცა ხარისა და ვენახის შესახებ გკითხეთ, ყველამ ერთი და იგივე მიპასუხეთ, ხოლო როცა კაცის საჭიროებაზე ლაპარაკი ჩამოვადე, სულ სხვა-და-სხვა აზრი წარმოსთქვით. მაშასადამე, სჩანს, რომ ჩვენ ჩვენი თავი ვერ გვიცვნია. რომ გვეცნო, მაშინ ხომ ჩვენს საჭიროებასაც დანამდვილებით შევიტყობდით. ერთმა სთქვა, მე სიმდიდრე მინდაო. ძალიან კარგი! შენ თუ გინდა სიმდიდრე, ჩვენც გვინდა. მერე თანახმა ხარ, რომ ქონება შუაზე გავინაწილოთ? – ჰკითხა სიმდიდრის მსურველს სოკრატმა.

– თუ კი ჩემიც სხვას გაუნაწილე, ეს რაღა სიმდიდრე იქნება! – უპასუხა იმან.

– როგორც შენ, ისე არც ჩვენ გაგინაწილებთ ჩვენს ქონებას. მაშასადამე, ამ მხრივ შენის სურვილის შესრულება შეუძლებელი ყოფილა, – უთხრა სოკრატმა. – მეორემ სთქვა, უფროსობა მინდაო. შენ თუ გისდა უფროსობა, მეც მინდა. ეხლა მითხარი: ერთმა მეორეზე როგორ უნდა ვიუფროსოთ?

– 37 –

– არც მაგ მხრივ ყოფილა მოსახერხებელი საქმე, – უპასუხა უფროსობის მსურველმა და თან გაე-

ცინა კიდევ.

– მესამემ სთქვა, მე გაუჭირვებელი და მოსვენებული ცხოვრება მინდაო. მინდა აგრეთვე სწავლამეცნიერებას შეძენა, ისე კი, რომ არავინ მიშლიდესო. ძალიან კარგი, ეს შენ გსურვებია, მე კი მსურს და მიყვარს კარგი ჭამა-სმა, სალამურის დაკვრა და ზედ თამაში, ისე კი, რომ არავინ დამიშალოს. ეხლა ვიკითხოთ: ისე როგორ უნდა ვიცხოვროთ, რომ ერთმანეთს არ დავეშალოთ? მე ავდგები თუ არა, მაშინვე სალამურს მივვარდები, დაფუკრავ, ვითამაშებ და აღარ მოგასვენებ. შენც ადგომისათანავე ლექსების ხმა-მალლა კითხვას დაიწყებ და მე დამიშლი. კარგი, თუ გინდა, ამ მხრივ მოვთავსდეთ როგორმე; მერე, ვინ უნდა გვაჭამოს და გვასვას? შენ მე არ გამიკეთებ სადილს და მე კიდევ – შენ. უჭმელი ხომ ვერ ვიქნებით! იქნება სთქვა: მსახურთ ვუბრძანებ და იმათ გაგაკეთებინებო. მაგრამ იმათაც რომ ჩვენსავით სალამურზე თამაში და ცაზე ვარსკვლავის დათვლა მოისურვონ, მაშინ რაღა უნდა ვქნათ? მაშასადამე, არც შენი აზრი მოდის. აქედგან სჩანს, რომ ჯერ კიდევ ვერ მიმხვდარვართ კაცის საჭიროებას და იმას, თუ როგორ უნდა იცხოვროს ყველა ადამიანი.

– ჩემს ნათქვამზე რაღას იტყვი, სოკრატ? – ჰკითხა კარგის სახელის მსურველმა.

– 38 –

– შენი ნათქვამი ყველასა სჯობიან და ჭეშმარიტებასთან ახლოა. შენ სთქვი, კარგი სახელი და ხალხის პატივის-ცემა ყველაფერს სჯობიაო. დიად, სჯობს და ყოველი ადამიანი სწორედ მაგას უნდა ეტანებოდეს. მაგრამ საქმე ის არის, რომ შენ ჩემგან თხოულობ პატივისცემას და მე კი შენგან. ასევე უნდა ვიფიქროთ სხვების შესახებ. მერე, როგორ მოვახერხოთ ისე, რომ პატივ-უცემული არავინ

დარჩეს?

– ძნელიც ეს არის სწორედ! – სთქვა ერთმა.

– მართალია, ძნელია, მაგრამ მაგ სიმძნელეზეა დამოკიდებული ყველაფერი. ყველას თქმა და ლაპარაკი მხოლოდ ის არის, რომ ხალხმა სიკეთე გაგვიჩიოს და ჩვენს კმაყოფილებით ცხოვრებას ხელი არავინ შეუშალოსო. ასეა თუ არა? – ჰკითხა სოკრატმა.

– დიად, სწორედ მაგრეა, – უპასუხეს ერთხმად.

– ერთმა სთქვა, სიმდიდრე მინდაო, მეორემ – უფროსობა, მესამემ – სწავლა-მეცნიერების შეძენაო და მეოთხემ კარგი სახელიო. ერთი სიტყვით, ყველა თავისს სიკეთისათვის ფიქრობს და ზრუნავს. მაშასადამე, საქმე ისე უნდა მოეწყოს, რომ ერთის სიკეთემ მეორე არ დასჩაგროს; ესე იგი, როცა თავისს სიკეთესა და ბედნიერებასა ხართ მოწადინებულნი, ამავე დროს გახსოვდეთ ისიც, რომ ამ თქვენმა სიკეთემ, ბედნიერებამ და სურვილის შეს-

– 39 –

რულებამ სხვებს არაფრით არ დაუშალოს და არ დასჩაგროს. კიდევ ხარი დ ვენახი მოვიყვანოთ მაგალითად. რა სამართალი იქნება, რომ მარტო ერთმა ხარმა დალიოს სუფთა წყალი, გაძღეს კარგის ბალახით და დანარჩენებისათვის წყალიც აამღვრიოს და ბალახიც გადასთელოს. აგრეთვე ერთის ვენახის დარგვა რომ გვინდოდეს, იმ ერთის გულისათვის მახლობელ ვენახებს ხომ არ გადავსთხრით. ასევე უნდა ვსთქვათ კაცის შესახებაც. თუ შევიგნებთ, რა არის ადამიანისათვის საჭირო და სასარგებლო, მაშინ იმასაც მივხვდებით, თუ რა არის იმისთვის მავნებელი და მაზარალეული, და რა კი ამას მივხვდებით, უნდა ვეცადოთ კიდევ ისეთი საქმე არა ვქნათ, რაც სხვებისათვის მავნებელი და გულის სატკენი ქნება.

ასეა თუ არა? – ჰკითხა სოკრატმა.

– დიად, სწორედ მაგრეა, – დაეთანხმა ხალხი.

– მაშასადამე, აქედგან მივხვდებით, როგორ უნდა მოიქცეს ყოველი ადამიანი. ყველას წადილი და სურვილი ის არის, რომ სხვებმა გაგვიწიონ სიკეთე. მერე ვინ არის ამ სიკეთის მქნელი?

– ვინა და ისევ ხალხი, – მიუგეს სოკრატს.

– თქვენ ვინა ხართ?

– ჩვენც ხალხი ვართ. მერე, როგორ უნდა მოვიქცეთ?

– ისე რომ თქვენც სხვისის სიკეთისათვისაც უნდა იზრუნოთ. ამდენი ხანი კაცის საჭიროებაზე

– 40 –

ვლაპარაკობთ და ჩვენს თავს ვეკითხებით, ვინა ვართ და რა ვართ? რომ ეს დანამდვილებით შეგვეტყოს, ამისათვის საჭირო შეიქმნა გაგვეგო, რა არის ჩვენთვის საჭირო. ბოლოს გაგიგეთ კიდეც და ვსცანით, რომ ჩვენთვის საჭირო ყოფილა პირველი ის, რომ სხვებმა ხელი არ შეგვიშალონ და მეორე – ყველამ სიკეთე და სამსახური გაგვიწიოს. მაგრამ თუ სხვებისაგან სიკეთესა და სამსახურს ვითხოვთ, ჩვენც სხვებს ასევე უნდა მოვექცეთ.

– ვსთქვათ, ეს ყველაფერიკარგია, მაგრამ საქმე ის არის, რომ ყოველთვის ვერ მივხვდებით, რა არის კაცისათვის კარგი და რა არის ავი, – უთხრა სოკრატს ერთმა.

– ეს კი მართალი სთქვი, – მიუგო სოკრატმა.

– ამისთანა შემთხვევაში ხშირად ვსცდებით ხოლმე, მაგრამ რა ვუყოთ? თვით მჭედლისა და მეწაღისაგანაც ბევრს რასმე შეცდომით სწავლობს შეგირდი, მაგრამ ოსტატმაც რა ჰქმნას? იმასაც სხვისაგან ისე უსწავლია. აი მეც ახლა ვსწავლობ იმას, რის ცოდნაც ყველასთვის საჭიროა. ვსწავლობ და სხვებსაც ვასწავლი ისე, როგორც მისწავლია და მაგონებს

სინიდისი და სული ღვთისა. ხოლო ვინც სინიდისსა და ღვთის მოწოდებას დაუკვირდება და დაემორჩილება, იგი მიხვდება კიდევ, სად როგორ უნდა მოიქცეს. ეს მადლი ღვთისა, ესე იგი სინიდისი, ყოველს ადამიანს აქვს მინიჭებული, თუ თვითონვე კაცმა არ დაჰკარგა და არ დააბნელა. განგება

– 41 –

ღვთისა ყოველთვის ხელმძღვანელი ყოფილა და არის ადამიანისა. რაც ადამიანი გაჩენილა, სულ იმის სწავლასა და ძიებაშია, თუ როგორ უნდა იცხოვროს კაცმა. ხოლო უკეთეს ცხოვრებად კი შემჩნეულია ის, რომ ადამიანმა კაი კაცობა გასწიოს და ვნება არავის მოუტანოს.

X

მთავრობასთან დასმენა სოკრატისა და სასამართლოს განჩინება.

სოკრატმა თავისის მოძღვრებით დიდძალი ხალხი მიიმხრო და მიიზიდა, მაგრამ მტერიც ბევრი გადაიკიდა. სოკრატი ამბობდა, რომ შრომა და საქმიანობა კი არ არის სირცხვილი, სირცხვილი უსაქმობა და უქმად ყოფნააო. ღმერთსაც მხოლოდ გამრჯელი და მართალი კაცი უყვარს და ამისთანა ადამიანს ანიჭებს კიდევ ჭემმარიტს ბედნიერებასო. კაი კაცი თავისს კაი-კაცობითვეა ბედნიერი და იგი არ ეტანება განცხრომასა და ფუფუნებით ცხოვრებასაო, მხოლოდ მსუბუქი და ჭკუა-დაუხედავი კაცი ეტანება ყველა ამას და ფუფუნებით ცხოვრებაში ეძებს ბედნიერებასა და ნუგეშსაო.

მდიდრებს არ მოსწონდათ ეს, ჯავრი მოსდი-

ოდათ და ამბობდნენ: ამ მოუსვენარმა კაცმა ხალხი აგვიჯანყა, ისე რომ შვილებიც კი ჩვენი წინააღმ-

– 42 –

დეგი გაგვიხადა. უნდა მოუხერხოთ რამე, თორემ არ მოგვასვენებს და საქმეს აგვიწეწავსო; მოვუგონოთ რამ და სამართალში მივაცემინოთო. იფიქრეს და ბოლოს ასე გადასწყვიტეს: წავიყვანოთ სასამართლოში და დავასმინოთ, რომ იგი ურწმუნოა, ჩვენს ღმერთებს უარ ჰყოფს და ახალგაზდობას ჰრყვნის და აფუჭებსო.

მოიფიქრეს ეს და გამოუცხადეს სოკრატს: შენ ჩვენის სჯულისა და სარწმუნოების წინაღმდეგი ხარ და ამიტომ სამართალში უნდა მიქცეთო. სოკრატის მოწაფენი ძლიერ დააღონა და შეაწუხა ამ ამბავმა. მაშინათვე შეიკრიბნენ სოკრატთან და ურჩიეს, კარგად მოემზადე და სასამართლოში ისე წასდეგიო.

– მოძღვარო, თუ გეძნელება და არ იცი, რა უნდა სთქვა სასამართლოში, მე მეგულება ერთი კაცი, ნება მომეცი, ფული მიეცე და დავაწერიხო ის, რის თქმაც მსაჯულთა წინაშე დაგჭირდება. ეს დაწერილი ჯერ სახლში წაიღე, კარგად გაიზეპირე და სასამართლოში ისე წასდეგიო, – უთხრა სოკრატს ერთმა შეძლებულმა მოწაფეთაგანმა.

– ნუ სწუხდებით, ჩემთვის, ჩემო მეგობარნო, – უთხრა მოწაფეებს სოკრატმა. – ჩემი გამამართლებელი ისევ ჩემივე ცხოვრებაა. მე სიტყვის გაზეპირება და ბევრი ლაპარაკი სრულიადაც არ მესაჭიროება.

– ნურც მაგრე იტყვი, სოკრატ, – უხრა მეორე მოწაფემ. – განა არ იცი, სასამართლოში რა ძლიერ საჭიროა კარგად და მოხერხებულად ლაპა-

– 43 –

რაკი! რამდენჯერ მომხდარა, რომ მტყუანი გამართ-

ლებულა მოხერხებულის ლაპარაკით, ხოლო მართალი გამტყუნებულა მხოლოდ იმიტომო რომ არ იცოდა რიგიანი ლაპარაკი.

– როგორც უნდათ ისე გამასამართლონ, სულ ერთია ჩემთვის! – სთქვა სოკრატმა. – სიკვდილის მოახლოვებას მაინცა ვგრძნობ. სჯობს კიდეც, იმიტომ რომ აქამდე ძალა მქონდა, ყოველივე მომემინა და ხალხისათვის სამსახური გამეწია, ახლა მოვხუცდი და მეშინია კიდეც, სხეულის სისუსტესთან სულიერმა სისუსტემაც არ დამძლიოს.

სოკრატი დაიბარეს სასამართლოში. საქმის გასარჩევად ხუთასამდე მსაჯული შეიკრიბა. სოკრატიცა და იმისი დამსმენელნიც დანიშნულს დღეს წარსდგნენ სასამართლოში. მაშინ სამოსამართლო საქმე ქალაქის მოედანზე ირჩეოდა ხოლმე და ბევრი ხალხი ესწრებოდა. ახლაც დიდძალი ხალხი შეიკრიბა საყურებლად.

ცილის მწამებლებმა მსაჯულებს მოახსენეს: სოკრატი ჩვენს ღმერთებს უარ ჰყოფს, ახალს ღმერთებს აღიარებს და ხალხს უქადაგებსო.

– მსაჯულნო და მოქალაქენო! – წარმოსთქვა სოკრატმა. – სამოცი წელიწადია, რაც ათინის ქალაქში ვსცხოვრობ. ყველამ კარგად იცის, როგორცა ვსცხოვრობდი; რასაც ვქადაგებდი, ყველას გასაგონად ვამბობდი. აბა ახლა გამოვიდეს ვინმე და მამხილოს, თუ ოდესმე უღმრთოება ან ცუდი საქმე ჩამიდენია.

– 44 –

ვერავინ ხმის ამოდება ვერ გაბედა და სიტყვა ისევ სოკრატმა განაგრძო:

– ღვთის მცნებისა და ნების შესატყობად ჩვენ მისნებსა და მოგვებს მივმართავთ ხოლმე. მე-კი ვამბობ, რომ თუ ღრმად დავფიქრდებით და სინიდისს დავეკითხებით, თითოეულს ჩვენგანს შეუძლია გაიგოს და მიხვდეს, თუ რა არის ნება ღვთისა და

რა სამსახურს ითხოვს იგი ჩვენგან.

ვერც ამისი სამაგიერო უპასუხეს რა სოკრატს.

ცილის მწამებლებმა ერთმანეთში ლაპარაკი შექმნეს და ბოლოს სთქვეს: – სოკრატი იმიტომ მიგვაჩნია მავნებლად, რომ იგი თავისის სწავლითა და ქადაგებით ახალგაზდებს ჰრყვნის და ცუდს გზაზედ აყენებს.

– ახალ-გაზდასაც და მოხუცებულსაც კარგის მეტს ცუდს არაფერს ვუქადაგებდი, – სთქვა სოკრატმა. – ჩემი ქადაგება კი ის იყო, რომ ყველას კაცურად და ღვთისნიერად ეცხოვრა. შეძლებისა-და-გვარად ვუხსნიდი კიდევ, თუ რა არის კარგი და რა არის ავი. ამას გარდა ყველას ვურჩევდი, რომ სიმდიდრის ძიებისა და ხორციელ ფუფუნებისათვის თავი დაენებებინათ და ყველაზედ უდიდესისა და უმაღლესისათვის, ესე იგი სულისათვის, ეზრუნათ. ვუქადაგებდი აგრეთვე, რომ ეზრუნათ ხალხის სიკეთისა და ბედნიერებისათვის. დღესაც ამასვე ვუქადაგებ ყველას და არც დავიდუმებ, სანამ ცოცხალი ვარ. ამას თვით ღმერთი მაგონებს და ამისთვის არც არავისი მეშინია.

– 45 –

რაც ვსთქვი, ესეცა კმარა ჩემ გასამართლებლად. ზოგსავით ბევრს არ ვილაპარაკებ და ნათესავებსა და ნაცნობებს არ მოგიყვანთ, რომ იმათ თავი შეგაბრალონ და ჩემთვის პატიება გთხოვონ. ქვისა და ხისაგან არა ვშობილვარ, მეც ადამიანი ვარ და მყავს ნათესავნი და ბევრი ჩემთვის თავდადებული მეგობარი. მყავს აგრეთვე ცოლ-შვილიცა, მაგრამ ჩემდა საშველად არც ერთს არ მოვიწვევ, იმიტომ რომ ეს მართლ-მსაჯულების დამამცირებელი იქნება. ხოლო მართლ-მსაჯულებამ სიბრალულის გამო სიმართლის სასწორი არ უნდა გაამრუდოს და ყველაფერი სინიდისის მიხედვით უნდა განსაჯოს და განასამართლოს.

მსაჯულებმა თათბირი შექმნეს და თითქმის ნა-

ხევარმა ნაწილმა სოკრათი უდანაშაულოდ სცნო; მაგრამ, რადგან თვით მსაჯულებშიაც ბევრი ერია სოკრატის წინააღმდეგი, ამიტომ დასძლიეს სოკრატის მომხრეებს და ძალად აღიარებინეს დამნაშავედ.

– თუ დამნაშავეა, მაშ სიკვდილით უნდა დაისაჯოსო, – დაიგრიალა სოკრატის ცილის მწამებელთა გროვამ.

– თქვენ ჩემს სიკვდილით დასჯას თხოულობთ, მაგრამ მე კი კანონი ნებას მაძლევს სხვა სასჯელი ავირჩიო, – სთქვა სოკრატმა: – ნება მაქვს სიკვდილის მაგიერ მთელი სიცოცხლე ციხეში ყოფნა ავირჩიო, მაგრამ რა სასარგებლო იქნება ან ჩემთვის და ან სხვისთვის ჩემი ციხეში ჯდომა? იმისი ნებაც მაქვს, რომ სხვა ქვეყანაში გადავსახლდე, მაგრამ ჩემისთანა

– 46 –

მოხუცისათვის რა დროსია უცხო ქვეყანაში სიარული და ტანტალი. კანონი იმის ნებასაც მაძლევს, რომ ჯარიმა გადავიხადო და სიკვდილისაგან თავი დავიხსნა. მართალია, მე არა მაქვს შეძლება, მაგრამ ისეთი ერთგული მოწაფენი მყავს, მაგალითად, პლატონი, კრიტონი და კიდევ ბევრი სხვები, რომ დიდის სიხარულით იკისრებენ ჩემ მაგიერ ჯარიმის გადახდას. თანახმა ხართ, მსაჯულნო, თუ არა? – იკითხა სოკრატმა.

მსაჯულებმა ვერაფერი ვერ უპასუხეს. სოკრატმა ისევ განაგრძო სიტყვა:

– რომ გული წმიდა არა მქონდეს და მართლა დამნაშავე ვიყო, მევე დავსჯიდი ჩემს თავს, მაგრამ რა ვქნა, სინიდისი წმიდა მაქვს და სრულიად არაფერში არ მამხელს. ან კი რაში უნდა მამხილოს? არავისათვის ცუდი არ მიქმნია, პირიქით, რაც შემეძლო, ერთგულად და თავგამეტებით ვემსახურებოდი ჩემს სამშობლოს. სამართალი მოითხოვდა, ამისთანა სამსახურისათვის მეც ისე ვყოფილიყავ დაჯი-

ლდოვებული, როგორც სხვა სამსახურში მყოფნი, მაგალითად, ამ მოხუცების დროს გეზრუნათ ჩემთვის სარჩო და საბადებელი, მაგრამ თქვენ, მოქალაქენო, ჩემის მტრების ხმას აჰყევით და დაივიწყეთ ჩემი ერთგული და თავ-გადადებული სამსახური.

მსაჯულებმა სოკრატის სიტყვა იუკადრისეს და ერთმანეთს უთხრეს: რა მაგისი საქმეა, რომ გვა-რიგებს, ასე და ასე უნდა მოქცეულიყავითო. ჩვენ

– 47 –

თვით უიმისოდაც ვიცით, სად როგორ მოვიქცე-თო.

– თქვენც ისე ყურს უგდებთ სოკრატს, თითქო გინდათ, იმისი მოწაფენი გახდეთო, – უთხრეს მსაჯუ-ლებს სოკრატის მტრებმა.

– მართლაც და რაღას ვაჭიანურებთ საქ-მეს! – სთქვეს მსაჯულებმა. ცოტა ხანს ითათბირეს და გადასწყვიტეს: სოკრატი სიკვდილით დაისაჯოს, და საწამლავი დალიოსო.

სოკრატი სრულიადაც არ შეშფოთებულა, დინ-ჯად მოისმინა განაჩენი და მსაჯულებს უთხრა:

– ძალიან სამწუხაროა თქვენი ასეთი განჩინება. სამწუხაროა იმიტომ, რომ მართალსა და უდანაშაულო კაცსა მსჯით, სიცოცხლეს მისპობთ და ასეთის მძიმე დანაშაულობით თქვენს თავსაც ირცხვენთ და მთელს სამშობლოსაც ამცირებთ. მერე რისთვის მსჯით? მსჯით იმიტომ, რომ მალე თავი დააღწიოთ ჩემს სა-მართლიანს მხილებასა და საყვედურს თქვენის უმარ-თებულო ქცევისათვის. მერე რა საჭირო იყო ჩე-მისთანა მოხუცებულის კაცის სიკვდილით დასჯა? ხომ მაინც მალე მოგკვდებოდით და მოგშორდებოდით. რა გეჩქარებოდათ, დამაცდიდით ცოტას!

„ერთი სიკეთე მაინც მიყავით. როცა ჩემი შვი-ლები წამოიშლებიან, დაარიგეთ და ასწავლეთ ის, რასაც თქვენს შვილებს ვასწავლიდი. თუ რომ შე-

ნიშნით იმათში სიმდიდრის სიხარბე და პატივის მოყურეობა, ამხილეთ და უსაყვედურეთ ისე, როგორც

– 48 –

მე თქვენს შვილებს ვექცევოდი. ამითი იმათაც დიდს სიკეთეს გაუწევთ და მეც ჩემის სამსხურის სამაგიეროს გადამიხდით. ახლა კი მშვიდობით გესალმებით და გეთხოვებით ყველას. თქვენ ცოცხალნი რჩებით, ხოლო მე უნდა მოვკვდე. სიკვდილის შემდეგ ვის ექნება უაღრესობა და უპირატესობა, ამას-კი ღმერთი დაგვანახვებს.

XI

სოკრატი საპყრობილეში.

მაშინდელის წესით, სოკრატი მეორე დღესვე უწდა დაესაჯათ, მაგრამ დღესასწაულები იწყებოდა და რადგან ამისთანა დღეებში კაცის სიკვდილით დასჯა ცოდვად მიაჩნდათ, სოკრატი დროებით ციხეში ჩასვეს.

ციხეში- სოკრატთან ყოველ დღე მიდიოდნენ მისი მოწაფენი და ისმენდნენ მის სწავლა-მოდღვრებას. მარტოობის დროს სოკრატი ლექსებსა სწერდა და არავითარი შიში და მწუხარება არ ეტყობოდა.

გავიდა ერთი თვე და ის იყო დღესასწაულებიც თავდებოდა. სოკრატის მოწაფენი სწუხდნენ და გლოვობდნენ, ენანებოდათ საყვარელის მოძღვრის დაკარგვა და აღარ იცოდნენ, რა ექნათ. ბევრის ფიქრისა და მწუხარების შემდეგ გადასწყვიტეს: საპყრობილის მცველი მოვისყიდოთ, გამოვიყვანოთ ღამე სოკრატი და უცხო ქვეყანაში გავაპაროთო.

– 49 –

ორი დღე-ღა იყო კიდევ დარჩენილი. მოწაფე-ებმა საჩქაროდ ამოირჩიეს მათივე ამხანაგი, სახელდობრ კრიტონი და დაავალეს, ხვალ დილაადრიანად სოკრატთან შედი და ჩვენი განზრახვა შეატყობინეო.

კრიტონს მეტის სიხარულისგან მთელი ღამე არა სძინებია. გათენდა თუ არა, კრიტონი ციხეში შევიდა, მაგრამ სოკრატი მძინარე დახვდა.

– ღმერთო, რა ტკბილადა და მოსვენებით სძინავს! ნუ თუ არ აწუხებს სიკვდილის დარდი! ამისთანა მდგომარეობაში მყოფს კაცს ასე მოსვენებით როგორ უნდა ეძინოსო! – სთქვა კრიტონმა და იქვე საწოლის გვერდით ჩამოჯდა.

ამ დროს სოკრატმა თვალები გაახილა და გაუკვირდა, იმის გვერდით კრიტონი რომ დაინახა.

– ეტყობა, დიდი ხანია გათენებულა. რატომ არ გამაღვიძე, კრიტონ? – ჰკითხა სოკრატმა.

– არა, ჯერ ადრეა, მზეც კი არ ამოსულა, – მიუგო კრიტონმა. – მე გამაოცა, მოძღვარო, შენმა აუშფოთებელმა და მოსვენებულმა ძილმა. შენს მაგიერად მე მესიამოვნა, ასე უდარდელად რომ გნახე. ყოველთვის მაცებდა შენი სიმშვიდე და სიწყნარე, მაგრამ იმას კი ვერ წარმოვიდგენდი, თუ ამისთანა ყოფაში არ შეიცვლებოდი და ისევე მტკიცე დარჩებოდი.

– გეტყობა ჯერაც ვერ გიცვნია კარგად შენი მოძღვარი! – ღიმილით უპასუხა სოკრატმა. – რისთვის მოსულხარ ასე დილა ადრიანად? იმისთვის ხომ არა, რომ ჩემი მოსვენებული ძილი გენახა?

– 50 –

– არაა, – მიუგო კრიტონმა, – მოვედი იმიტომ, რომ მეცა და ჩემს ამხანაგებს ერთი რამ სათხოვარი გვაქვს შენთან.

– აბა სთქვი, რა?

– ისა, რომ ჩვენ განვიზრახეთ საპყრობილიდ-

გან ჩუმად გაგაპაროთ. სოკრატმა სახე შეიჭმუხნა და კრიტონს უკმაყოფილოდ შეხედა.

– გამიგონე, მოძღვარო, – განაგრძო კრიტონმა, შენც ხომ კარგად იცი, რომ სრულიად უდანაშაულოდ გსჯიან. შენ კიდევ ბევრი სიკეთისა და სარგებლობის მოტანა შეგიძლიან ხალხისათვის. სხვა არა იყოს რა, შენი წვრილი შვილები მაინც შეიბრალებ. შეგვიბრალებ ჩვენცა და უარს ნუ გვეტყვი. ჩვენ ყველაფრით მზადა ვართ: საპყრობილის მცველს მოვისყიდით, ტანისამოსს გამოგიცვლით, გამოგიყვანთ საპყრობილიდგან და ერთს მახლობელს ქვეყანაში გაგაპარებთ. იქ ბევრი ნაცნობები გვყავს და ყველანი დიდის სიხარულით მიგიღებენ. მერე შეგიძლია შენი შვილებიც იქ წაიყვანო და შენთანვე აღზარდო. ფულითუ დაგჭირდება, მაგისი ნუ გეფიქრება. კარგად იცი, რომ დიდი შემლება მაქვს და არც მე და არც ჩემი ამხანაგები შენვის არაფერს დავზოგავთ; არ დავზოგავთ იმიტომ, რომ შენ ყველაფერს გვირჩევნიხარ. ერთი სიტყვით, ყველანი გეხვეწებით და გემუდარებით, რომ დავგვთანხმდე და უარი არ გვითხრა. ბევრის ფიქრის დროც აღარ არის, სულ ერთი ღამე-ღა დარჩენილა სიკვდილით დასჯამდე.

– 51 –

კრიტონი თან ეხვეწებოდა და თან მწარედ სტიროდა, მაგრამ ვერც ხვეწნამ და ვერც ტირილმა სოკრატის გული ვერ შესცვალა. სოკრატის სიმტკიცემ და სახის შეუცვლელობამ კროტონს იმედი გადაუწყვიტა და ლაპარაკი შესწყვიტა.

– გმადლობ, ჩემო კრიტონ, – უთხრა სოკრატმა. ვიცი, გულკეთილი ხარ და მაგ შენის გულკეთილობისა გამო მირჩევ ციხიდამ გაპარვას. ისიც ვიცი, რომ ყველას ძლიერ გიყვარვართ, მაგრამ რა ვქნა! კაცი მარტო ერთმა გრძნობამ არ უნდა შეიპყრას და დაიმორჩილოს. მთელი ჩემი სიცოცხლე სიმართ-

ლეს ვემსახურე და ახლა რომ ციხიდან გავიპარო, ეს ხომ პირდაპირი ღალატი იქნება ჩემ მიერ ქადაგებული სიმართლისა და გადათქმა ჩემის ნათქვამის სიტყვებისა. სასამართლოში ვსთქვი, რომ მსაჯულთა გარდაწყვეტილებას დავემორჩილები და სიკვდილს არ შევუშინდები მეთქი. ეხლა რომ გავიპარო, რას ემსგავსება ჩემი ქცევა? მაშინ სიმართლის მქადაგებელი ვი არა, მატყუარა ვიქნები და ამიტომ თქვენც არ უნდა მირჩიოთ ციხიდან გაპარვა.

კრიტონი დაფიქრდა, მოეწონა სოკრატის ნათქვამი სიტყვები, მაგრამ მაინც ენანებოდა საყვარელი მოძღვარი და გული არა სთმობდა. გადამეტებულმა სიყვარულმა დასძლია და უთხრა სოკრატს:

– ვინც გიცნობს, იცის კიდეც, რა კაციცა ხარ. შენ მხოლოდ იმისთანა კაცებს მოატყუებ, ვინც ასე უსამართლოდ მოგექცნენ. ამათ მეტს ყველას გაეხარდება და ესიამოვნება შენი გადარჩენა.

– 52 –

– არა, კრიტონ, – გადაწყვეტით უპასუხა სოკრატმა. ასეთი ქცევა სინიდისის წინააღმდეგი იქნება და ამასთან, არა თუ მარტო მტრები, არამედ მთელი ხალხი ჩემგანით მოტყუებული შეიქმნება. ჩემი ქადაგება სულ ის იყო, რომ კაცი სიმართლის გზას უნდა დაადგეს მეთქი. თუ ჩემი ნაქადაგევი მევე არ შევასრულე, ვინლა დაერწმუნება ჩემს სიტყვას? ვსთქვათ, მტრებს გავექეცი და დავიმაღლე, მაგრამ სინიდისს სადლა დავემალო? არა, ჩემო კრიტონ: უკეთესია, თავი დაანებო შენს განზრახვას. ნუ შევუშინდებით ნურავითარს განსაცდელს და რაც თავს გარდაგვბდება, ყოველივე მოთმინებით ავიტანოთ.

კრიტონი გულდაწყვეტილი უკანვე დაბრუნდა და ყოველივე უამბო თავისს ამხანაგებს.

უკანასკნელი საუბარი სოკრატისა.

გათენდა უკანასკნელი დღეც სოკრატოს სიცოცხლისა. მაშინდელის კანონით, იგი მზის ჩასვლამდე უნდა დაესაჯათ. დაღონებულნი და შეწუხებულნი მოწაფენი გათენების უმაღლვე შეიკრიბნენ საპყრობილის კართან. საპყრობილის მცველი გამოვიდა და უთხრა მოწაფეთ: ცოტა დაიცადეთ, სოკრატს ბორკილსა ხსნიან და ახლავე შეგიყვანთო.

გააღეს კარები და მოწაფენი საპყრობილეში შევიდნენ. სოკრატი ლოგინზე იწვა და ჯერ კიდევ

– 53 –

ბორკილსა ხსნიდნენ. თავისი მეუღლე გვერდით ედგა და ხელში ეჭირა უმცროსი შვილი. ქალმა მოწაფენი რომ დაინახა, გული აუდუღდა და გულსაკლავი ტირილი და ღრიალი მორთო. წაიშინა თავში, იწყო თმის წეწვა და ლოყების გლეჯა. სოკრატმა მოწაფეებს სთხოვა, რომ ქალი სახლში წაეყვანათ. შემდეგ სოკრატმა მოინდომა ლოგინიდგან წამოდგომა, მაგრამ მუხლები ისევ მალე ჩაეკეცა, რადგან ფეხები ბორკილისაგან დაწყლულებული და დამძიმებული ჰქონდა. შემდეგ ფეხები ხელით დაიზილა და ცოტაოდნად დაუამდა.

– აი, ხომ ჰხედავთ, რომ ყოველს ტანჯვასა ნუგეშიც თან მოსდევსო, – უთხრა მოწაფეებს სოკრატმა. – ამდენი ხანი ბორკილისაგან ფეხები მტკიოდა, ახლა, როცა ამხსნეს, შვება და მოსვენება ვიგრძენი.

მოწაფენი გარს შემოეხვივნენ სოკრატს, უნდოდათ ეთქვათ რამ, მაგრამ მოსალოდნელ უბედურების გამო ტირილად გადაქცეულიყვნენ და სიტყვის თქმას ვეღარ ახერხებდნენ. სოკრატი მიხვდა მოწაფეთა აუტანელს-მწუხარებას და უთხრა იმათ:

– ვხედავ, ჩემო მეგობრებო, გენანებათ და

გაწუხებთ ჩემი დაშორება; მაგრამ რა ვქნა და რით განუგემოთ? აი მე თვითონ შემომხედეთ: არავითარი ცვლილება და მწუხარება არ მატყვია სახეზე. ეს იმიტომ, რომ სულიერად მშვიდობასა და განუსაზღვრელს ნეტარებას ვგრძნობ. თუმცა სიცოცხლეს საპ-

– 54 –

ყრობილეში ვლევ და ამასთან ციხეში ჯდომა სირცხვილად მისამჩნევია, მაგრამ რა სირცხვილია სიმართლისათვის ციხეში ჯდომა და სიკვდილი? სირცხვილი იგია, ვინც ავაზაკობისა და ცუდის კაცობისათვის დაისჯება. ცილი დამწამეს და უბრალოდ მსჯიან; მაგრამ მე მაინც ყველას ვაპატიებ. ვაპატიებ იმიტომ, რომ ეს საქმე დაუფიქრებლობით და უჭკუობით მოუვიდათ. მე თვით ისინი შემებრალა იმათის ამ გვარის ქცევისათვის და ვუსაყვედურე კიდევ; ასე ეგონათ, ჩემის თავისს დასაზოგად ვამბობდი და ყური არ მათხოვეს. იმათი ქცევა სწორედ ბავშვების ქცევასა ჰგავს; ამასაც მაგალითით დავამტკიცებ. ვსთქვათ, ავადმყოფ ბავშვებთან მივიდა ერთი კაცი და იმათის ყოველივე თხოვნა და სურვილი შეასრულა. ახლა მეორე კაცი, ესე იგი, ექიმი მივიდა და ბავშვების მოსარჩენად ყოველივე ღონე და საშვალეობა იხმარა. როგორა გგონიათ, ბავშვები ამ ორს კაცში რომელს აირჩევენ, რომ მუდამ იმათთან დარჩეს? რაღა თქმა უნდა, იმას, ვინც ყოველივე სურვილი და თხოვნა შეუსრულა. ხოლო ექიმს კი საყვედურით მოიშორებენ და იტყვიან, რომ წამალს გვალევიანებს, გარედ არ გვიშვებს და ყველაფრის ჭამა-სმის ნებას არ გვადლევს, ერთი სიტყვით, გვტანჯავს და გვაწვალებსო. მეც ასე მომექცნენ. ვერ გაიგეს ჩემი იმათთვის ზრუნვა და სიკეთე და ავადმყოფ ბავშვების მსგავსად თავიდგან მოიშორეს იმათი მკურნალი.

– სოკრატე, – უთხრა კრიტონმა, – თითოეული

შენი სიტყვა დაუფასებელია ჩვენთვის, მაგრამ გთხოვთ, ბევრს ნუღარ ილაპარაკებ. ციხის მცველმა სთქვა, რომ საწამლავის დაღვევის წინად მხურვალე და ბევრი ლაპარაკი არ ვარგა, რადგან მაშინ ცოტა საწამლავი არ გასჭრის და ბევრის დაღვევა დასჭირდებაო.

– დიდი მადლობა უთხარით ჩემ მაგიერ მცველს ასეთის რჩევისა და დარიგებისათვის და თან სთხოვეთ კიდევ, რომ მეტი საწამლავი დაამზადოს. თუ საჭირო იქნება ერთხელ-კი არა, ორ-სამხელაც დავლევ საწამლავს. თქვენ მაგისი ნუ გეფიქრებათ, მოდით აქ და ჩემს ახლოს ჩამოჯექით. სათქმელი და სალაპარაკო თქვენთან კიდევ ბევრი მაქვს,

სოკრატი ლოგინზე ჩამოჯდა და მოწაფენი გარს შემოუსხდნენ. ყველაზე ახლოს თეოდონი ჩამოჯდა. თეოდონს მშვენიერი და გრძლად გადაყრილი თმა ჰქონდა. სოკრატს ბაასის დროს უყვარდა ამ თმის ხელში გოგმანი. ეხლაც თეოდონი მოდაბლოდ ჩამოჯდა და სოკრატმა ხელები თავზედ დააწყო.

– თეოდონ, როგორ ჰფიქრობ, სად იქნება ხვალ ეგ შენი მშვენიერი თმა? – ჰკითხა სოკრატა.

ბერძნებს ჩვეულებად ჰქონდათ, რომ გლოვის დროს თმას იკრეჭდნენ და მიცვალებულს საფლავში აყოლებდნენ. სოკრატის ასეთმა კითხვამ ყველას გული აუჩუყა, და ტირილი და ქვითინი მორთეს.

– მეგობრებო, მე სრულიადაც არ მეშინიან სიკვდილისა. მხოლოდ იმას უნდა ეშინოდეს, ვისაც ბილწად და უგნურად უცხოვრია.

სიკვდილი სოკრატისა

სოკრატი ერთ ხანს გაჩუმებული იყო; მოწაფენი მოუთმენლად ელოდნენ, კიდეც იტყვის რასმეო.

– მოახლოვდა სიკვდილის ჟამიც, – სთქვა სოკრატმა, – ამიტომ ჩემის სიკვდილის შემდეგ სხვები რომ არ შესწუხდნენ, წავალ და ეხლავე ჩემის ხელით დავიბან ტანს. თქვენ აქ დამიცადეთ და სიკვდილამდე ნუ მომშორდებით.

სოკრატი მეორე ოთახში გავიდა და კრიტონიც თან გაჰყვა. მოწაფენი იდგნენ სოკრატის დაბრუნებამდე და ერთმანეთს იმის მიერ ნათქვამის სიტყვების შესახებ ელაპარაკებოდნენ. თან საშინლად სწუხდნენ და გლოვობდნენ სოკრატის საუკუნოდ დაკარგვას.

სალამოც მოახლოვდა. საპრობილეში შემოვიდნენ სოკრატის მეუღლე და იმისი მახლობელი ნათესავები. ცოლს თან ახლდა თავისი სამი შვილიც. ამ დროს სოკრატიც შემოვიდა მეორე ოთახიდან. სოკრატმა იწყო ყველასთან გამოთხოვება. ამ სანახაობამ საშინლად იმოქმედა ყველაზე, აუდუღდა ყველას გული, ქალებმა საზარელი წივილ-კივილი შეჰქმნეს. სოკრატმა ითხოვა, ქალები გარედ გაეყვანათ.

– 57 –

– გვიბძანე, მოძღვარო, თუ რამ გესაჭიროება ჩვენგანით, – უთხრეს მოწაფეებმა. – იქნება შენის შვილების ფიქრი და დარდი გქონდეს, გვითხარი და ჩვენ ყოველსავე შენს სურვილსა და ბრძანებას დიდის სიხარულით შევასრულებთ.

– ჩემი სურვილი მხოლოდ ის არის, რომ ისე მოიქცეთ, როგორც გიქადაგებდით. მაშინ თქვენვე მიხვდებით, ვის როგორ უნდა მოექცეთ.

– მოძღვარო, გვიბრძანე რამ შენის დამარბვის შესახებ, გვიბრძანე სად და როგორ დაგმარხოთ? – უთხრა კრიტონმა.

– მაგას რად მეკითხებით? – უკმაყოფილოდ უპასუხა სოკრატმა. – განა არ იცი, რომ ჩემს სხეულს მარტო სულს ვამსახურებდი! როცა მე მოვკვდები და სული სხეულს განშორდება, სხეულს როგორც გინდათ მოექცით, სულ ერთი იქმნება ჩემთვის.

სოკრატი ლოგინზე წამოწვა და კიდევ რაღაც უნდა ეთქვა; ამ დროს ბოქაულმა კარები შემოაღო, შემოვიდა და თან სოკრატის სიკვდილის დასჯის გადაწყვეტილება შემოიტანა.

– სოკრატ, – უთხრა ბოქაულმა, – როცა სიკვდილით დასასჯელთან შემოვდივარ და იმათის დასჯის გადაწყვეტილება შემომაქვს, ყოველთვის გინება-ლანძვით და წყევა-კრულვით დამიხვდებიან; ხოლო შენგან ამას არ მოველოდი და არც ახლა მოველი, იმიტომ რომ შენისთანა მართალი და პატიოსანი კაცი ჯერ ამ ციხეში არა მჯდარა. რა ვქნა,

– 58 –

მე ბრალს ნუ დამდებ ნურაფერში და სხვებში ნუ გამრევ. შენც კარგად იცი, როგორის მორიდებითა დი მოწიწებით გექცეოდი ყველთვის. მშვიდობით! ეცადე, რომ მხნედ აიტანო ის სასჯელი, რომლის შეცვლაც ჩემზე არ არის დამოკიდებული. – სთქვა თუ არა ეს ბოქაულმა, თვალეზზე ცრემლი მოაწვა, თავი ველარ შეიმაგრა და უკანვე გაბრუნდა.

– შენც მშვიდობით, – მიაძახა მიმავალს ბოქაულს სოკრატმა. – ყველაფერს ისე აღვასრულებ, როგორც კანონი თხოულობს. ოჰ, რა კარგი კაცია! – უთხრა მოწაფეებს სოკრატმა. – ხშირად მოდიოდა ჩემთან და გულ-მოდგინედ ყურს უგდებდა ჩემს ქადაგებას. მეტის-მეტად ვებრალეობდი და გული შესტკიოდა ჩემთვის. ახლა კი დროა, ჩემო მეგობ-

რებო. უთხარით, რომ მოიტანონ საწამლავი.

– რადა სჩქარობ, მოძღვარო, – უთხრა ერთმა მოწაფეთაგანმა. – მზის ჩასვლას ჯერ კიდევ ბევრი აკლია. სხვები მზის ჩასვლის შემდეგაც სვამენ საწამლავს, იმიტომ რომ უფრო დიდს ხანს დასტკბენენ ნათესავებთან ყოფნით.

– რა ვუყოთ მერე? – სთქვა სოკრატმა. – სხვებს დიდ რამედ მიაჩნიათ რამდენიმე წამით მეტი სიცოცხლე, მე კი აღარ ვახანგრძლივებ საქმეს, იმიტომ რომ ჩემი სიცოცხლე ახლა გათავებულია კიდევ. უთხარით, რომ დროზეთ მოიტანონ საწამლავი.

ერთმა მოწაფეთაგანმა საპყრობილის მცველს ანიშნა და საწამლავი მიატანიხა.

– 59 –

– გმადლობ, ჩემო მეგობარო, – უთხრა საწამლავის მომტანს სოკრატმა. – ახლა მითხარი, როგორ უნდა მოვიქცე და საწამლავი როგორ უნდა დავლიო?

– საწამლავის დალევის შემდეგ იმდენი უნდა იარო, სანამ ფეხების სისუსტეს და სიმძიმეს იგრძნობ, – უპასუხა მცველმა. – ფეხების დასუსტება და დამძიმება კი იმისი ნიშანი იქნება, რომ საწამლავის ძალამ გასჭრა და მაშინვე ლოგინზე უნდა წამოწვე.

სოკრატმა აიღო თასში მომზადებული საწამლავი და სრულიად სახე შეუცვლელად დალია.

მოწაფენი მთელი დღე ძლივს-ძლივობით თავს იმაგრებდნენ, ახლა კი ვეღარ გაუძლეს ამ სანახაობას და ხმამაღლა ტირილი მორთეს.

– აბა რას სჩადიხართ, ჩემო მეგობრებო! – უთხრა მოწაფეებს სოკრატმა. – ცოლ-შვილი და ნათესავები მოვიშორე, რომ არ მეყურებიხა იმათის სულმოკლეობისათვის და თითქმის თქვენც იმათსავით იქცევით. განა ეგრე გწამთ და მიგაჩნიათ ჩემი ნათქვამი და ნაქადაგები?!

ერთმა მოწაფეთაგანმა, სახელდობრ აპოლოლო-

დორმა, ტირილით უთხრა სოკრატს:

– ვსწუხვარ, რომ უდანაშაულოდ გსჯიან!

– მაშ დანაშაულისათვის რომ დავესაჯე, განა უკეთესი იქმნებოდა, ჩემო საყვარელო აპოლოლო-დორ? – ღიმილით უპასუხა სოკრატმა.

სოკრატმა მცველის დარიგებისამებრ საწამლავის შემდეგ იწყო ოთახში სიარული. ბოლოს იგრძნო

– 60

კიდევ ფეხების სიმძიმე და სისუსტე და ლოგინზე წამოწვა. მოწაფენი სოკრატს გარს შემოეხვივნენ. მცველმა სოკრატს ფეხზე თითი დააჭირა და ჰკითხა:

– გტკივა თუ არაო?

– არაო, – უპასუხა სოკრატმა.

მერე კიდევ ცოტა ზევით დააჭირა თითი მცველმა, მაგრამ სოკრატმა ვერც იქ იგრძნო ტკივილი.

– ეს იმისი ნიშანია, – უთხრა მოწაფეებს მცველმა, – რომ სხეული თან და თან ცივდება და როცა გულამდის მიაღწევს, მაშინ გარდაიცვლება კიდევაო.

– ვკვდები, მეგობრებო... ღმერთს მადლობა შესწირეთ!... – წამოიძახა სოკრატმა.

მოწაფენი მისცვივდნენ, დაუწყეს სოკრატს ბრუნება და ძახილი, მაგრამ ამაოდ... იმათი საყვარელი და მანუგეშებელი მოძღვარი გარდაცვლილიყო კიდევ...

აი ასეთი იყო ცხოვრება და სიკვდილი ფილოსოფოსის სოკრატისა. იგი მოკვდა, მაგრამ იმისი სწავლა და მოძღვრება საუკუნოდ დარჩა მთელს კაცობრიობას. იმისი მოწაფენი შემდეგაც ქადაგებდნენ და ავრცელებდნენ სოკრატის სწავლა-მოძღვრებას. იმათვე აღგვიწერეს და შეგვინახეს სოკრატის ცხოვრების ისტორიაცა. სოკრატი სცხოვრებდა ოთხასის წლის წინად ქრისტეს შობამდე.

ბრძნული სიტყვები

სხვა-და-სხვა წიგნებიდან გამოკრებული

ვინც უფალს შეჰხარის, იმედიც უნდა ჰქონდეს, რომ თავისს საწადელს მიიღებს.

სიბრძნის დასაბამი უფლის შიშია.

მოიგე სიბრძნე და მოიპოვე მეცნიერება. თუ ამას არ დაივიწყებ და არ დასტოვებ, ამ სიბრძნე-მეცნიერებისაგან ყოველთვის დაცული იქნები.

ბოროტებაში გართულს სულს სიბრძნე ვერ მიეკარება.

ოქროსა და ვერცხლის შეძენას ბევრადა სჯობს სიბრძნისა და გონიერების მოპოება.

კაცო, მდიდარო, არ დაივიწყო სახარების სიტყვები: „იმ ქვეყნად ყველაფერი გქონდა, იშვებდი და იხარებდიო, აქ აღარაფერი გაქვს, სწუხხარ და იტანჯებიო“.

კარგი შვილი დედ-მამის გამხარებელია.

ბრძენი ცოლი ოჯახის ამშენებელია, სულელი კი დამრღვევი და დამამხოველია.

დაუახლოვდი ბრძენს და შენც ბრძენი შეიქნები. სულელთან დაახლოვება-კი შენც გაგასულელებს.

დედ-მამის არ პატივისმცემელი სირცხვილსა და ყვედრებას ვერ გადაურჩება.

სულელი შვილი დედ-მამის დამლონებელი და შემაწუხებელია.

მხნე დედა-კაცი თავისი ქმრის გვირგვინია.

რამდენადაც სიტყვა ძვირია კაცი, იმდენად ნაკლებ სისულელის მთქმელია.

შიში უფლისა სულსა და გულს ახარებს და ადამიანს დღეგრძელობას ანიჭებს.

ისა სჯობია კაცი შრომისაგან გაცვდეს, ვიდრე უქმობით ობი მოეკიდოს.

ქებამ არ უნდა გაგიტაცოს და არც ძაგებამ უნდა შეგაშინოს.

პატიოსანი კაცი მარტო კარგს აქებს, სულელი კი ყველაფერს.

ზნე წამხდარი კაცი იმას აქებს, რაც ავი და ბოროტია.

როცა კარგის წიგნის კითხვას ვათავებთ, ასე გვგონია, კარგსა და კეთილს მეგობარს ვეთხოვებითო.

უკეთესი იყავი და უბედნიერესი იქნები.

სარწმუნოება ადამიანთაგან ნატკენის გულის მკურნალია.

ჭკვიანი კაცი მალე წახდება, თუ ჭკუასთან ხასიათის სიმაგრეც არა აქვს.

კარგი ჰქმენი და კარგის ქადაგებაც ის იქნება.

ქრისტეს მცნება მთლად და უნაკლულოდ რომ აღსრულდეს, მთელი ქვეყანა სამოთხეს დაემსგავსებოდა.

ვინც ყიდულობს იმას, რაც არ უჭირს, ის მალე გაჰყიდის იმას, რაც საჭიროა.

ვინც ხბო მოიპარა, ის ხარსაც მოიპარავს.

ვინც ბევრს გპირდება, იმას ნაკლებად უნდა ენდო.

სიბერის დროს იმას მოიმკი, რაც ახალგაზდობის დროს დაგიტესია.

– 63 –

როგორც რკინა რკინით გაილესება, კაციც ისე გაილესება და განიმახვება გონება-მახვილის კაცისაგან.

უღმრთო და უსჯულო კაცი გამოუკლებლად გარბის, ხოლო მართალი კი ყოველთვის ლომივით მტკიცედ და გაბედულად სდგას.

კეთილი ცოლი დიდი სიკეთე და მადლია კაცი-სათვის და, ამისთანა ცოლი რო მოიშოროს-კი, დიდი უბედურება იქნება იმისათვის.

სიჭალარე დიდების გვირგვინია იმისთანა კაცი-

სათვის, ვისაც სიმართლით და პატიოსნად უცხოვრია.

უფალი მართლის ლოცვას ისმენს, ხოლო უკეთურისაგან კი შორს არის.

სიმართლით ცოტა მოგებულნი უმჯობესნი და უფრო სასახელოა უმართებულო გზით მოგებულზე.

მართალი კაცის სახელი ყოველთვის კურთხევით იხსენიება, ხოლო არა წმიდისა კი ზიზღითა და წყევალ-კრულით.

საშინელებაა კაცისათვის და საძაგელია ღვთისათვის უმართლო სასწორი და საზომი.

მრავალს სიმდიდრესა და ოქრო-ვერცხლზე უმჯობესია ადამიანისათვის კარგი სახელი.

ვინც თავისს მოძმეს სამარეს უთხრის, პირველად თვითონვე ჩავარდება.

მრავალს სიმდიდრესა და თან შფოთიანს ცხოვრებას ბევრადა სჯობიან ცოტა ქონება და ღვთის შიშით ცხოვრება.

ერთი თეფში წვანილი და სიყვარულით ცხოვრება სჯობს გასუქებულ ხარის ხორცსა და თან შურიანს ცხოვრებას.

– 64 –

სარჩო ძუნწის კაცისათვის ბატონია, გონიერისათვის-კი მსახური.

როცა სხვას ვასწავლით, იმავე დროს ჩვენცა ვსწავლობთ.

ფილოსოფოსს დიოგენს ჰკითხეს: რა უფრო სამძიმოა დედამიწისათვისო. დიოგენმა უპასუხა: უსწავლელი, უწვრთნელი და უსინდისო კაციო.

ის დრო, რომელსაც სწავლისათვის არა ვხმარობთ, დაკარგულია ჩვენთვის.

თუ არ აკეთებ, მაშ უნდა აფუჭდეს, და თუ აფუჭებ, შენც უნდა გაფუჭდე.

საქმის სრული და ნაყოფიერი კეთება ის არის, ვინც სხვისას და თავისას ერთნაირის ხალისით აკე-

თებს.

ჭკვიანი კაცი არც თვითონ იტყვის სისულელეს და არც სხვის სულელობას დაუგდებს ყურს.

ფული ბატონად არ ვარგა და მოსამსახურედ-კი მეტად კარგია.

გაწიწმატება და გაჯავრება სისუსტისა და უღონობის ნიშანია.

უბედურება სულ-მოკლე კაცის დამამხობელია, დიდსულოვანის-კი აღმამაღლებელი.

შეუძლებელის ნატვრა ჭკუის სნეულებაა.

ყველაზე უბედური კაცი ის არის, ვინც ყველაზედ ბევრს აუბედურებს.